

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра педагогіки і психології

Пояснювальна записка
до дипломної роботи спеціаліста

на тему: «Агресивна поведінка молодших школярів»

Виконала: студентка V-го курсу,
напряму підготовки (спеціальності)
0101 Педагогічна освіта
7.01010201 Початкова освіта
Когач Сюз М.Е.
Керівник: Керестень І.С.
Рецензент:

Берегово – 2016 р.

Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Pedagógia és Pszichológia Tanszék

Kohács Szűcs Mária

Agresszív magatartás a kisiskolások körében

Diplomadolgozat

Témavezető:
Keresztény I.

Beregszász – 2016

Tartalom

Bevezetés	5
1. Az agresszió világa	7
2. Agresszió az iskolában.....	14
3. Az iskolai erőszak vizsgálata	24
4. Az iskolai erőszak szereplői.....	34
5. Szemben az agresszióval.....	38
6. Az iskola és a közösség szerepe az erőszak megállításában.....	48
Összegzés	52
Összegzés ukrán nyelven	54
Felhasznált irodalom.....	56
Függelék.....	58

Зміст

Вступ	5
Світ агресії.....	7
1. Агресивна поведінка в школі.....	14
2. Дослідження агресивної поведінки в школі.....	24
3. Учасники шкільних насильства.....	34
4. Навпроти агресивної поведінки	38
5. Участь школи і колективи в зупинці насильства.....	48
Висновки.....	52
Резюме.....	54
Додатки	56
Список використаної літератури	58

Bevezetés

Szakedolgozatom címe: Az agresszív magatartás a kisiskolások körében.

Célom megismerni az agresszivitás különféle megjelenését és előidézésének hátterét a kisiskolások körében, továbbá a megoldási módszerek tanulmányozása és a kisiskolások segítése későbbi munkám folyamán, hogy könnyebben feltárhassam belső világukat.

Az első fejezetben részletesen bemutatom az agressziót mint jelenséget. Tudósok már régóta foglalkoznak az agresszióval és annak okaival. Egyes kutatók az állatvilágban létrejövő agressziót vizsgálták, míg mások az emberi agresszivitást igyekeztek jobban megismerni. Az agresszió szándékosan elkövetet testi vagy lelki bántalmazás másokkal szemben.

A második fejezet az iskolai agresszióról szól. Az iskolák fennállása óta létezik iskolai agresszivitás is. Míg a korábbi századokban a testi fenyegetést alkalmazták a megállítására, vagy eltanácsolták az ilyen gyerekeket kiegészítő iskolákba — mára ez megváltozott. Egyes kutatók nagy figyelmet fordítanak az agresszív, nehezen nevelhető iskolások családi és lelki hátterére. Sajnos a legtöbb esetben a családi problémák vetülnek ki az iskolai életre.

Az iskolai kutatásomat a Kaszonyi Középiskola alsós tanulói között végeztem szeptembertől márciusig. A gyerekek száma 99, ebből 34-roma származású. A megfigyelésem folyamán az agresszió különféle megnyilvánulásaival találkoztam. A legjellemzőbbek ezek közül a vita, csúfolódások, kiközösítés, csúnya beszéd, káromkodás, rugdalózás, lökdösés, verekedés stb.

Az iskolai agresszió szereplői nem csak a rossz sorsban élő gyerekek, akik tele vannak félelemmel és kisebbségi érzéssel, de a jó családban nevelkedők is, akik túlzott elvárásoknak vannak kitéve vagy kevesebb figyelmet kapnak szüleiktől, akik nagyon elfoglaltak. A zaklatók kiszemelik áldozataikat és azokat lelkileg vagy testileg zaklatják, bántalmazzák.

A dolgozat hipotézise: a kisiskolások körében az agresszivitásuk gyakoribb azoknál, akik rossz családi háttérrel rendelkeznek.

Az agresszióval úgy tudunk szembeszállni, ha feltárjuk annak okait. Az iskola sok esetben ehhez kevés. Legtöbbször a pedagógusok sem ismerik fel az agresszió mögött lévő igazi okot. Az agresszió megállításában közösen, együttműködve kell a pedagógusnak és szülőknek átsegíteni a gyerekeket. Egy jó pedagógus vagy osztályfőnök nagy eredményeket képes elérni szeretetével, bizalmával, türelmével, figyelmével, egyéni példájával.

A pedagógus szerepénél fogva, melyet tanítványai szemében betölt, akarva-akaratlanul fontos személy a gyermek számára, és a tanítás nemcsak didaktikai folyamat, de pszichológiai szituáció is. Csak akkor eredményes igazán, ha a gyerek szereti pedagógusát és vágyakozik

rá, hogy az is szeresse őt. Ennél fogva nagy eredményeket tud elérni a tanár a gyermek életében.

Az iskolának és a közösségnek egyre nagyobb a felelőssége a gyerekek nevelésében. Egy jól megszervezett közösség, amelyben mindenkit elfogadnak, és jól érzi magát, nagyon sok pozitív élménynek a színtere lehet, ahová a gyerekek szívesen mennek, és vágnak egymás társaságára. Ebben sokat segíthet egy olyan pedagógus, aki nemcsak a munkáját végzi, de odafigyel minden tanítványára és egy hangulatos, eredményesen működő közösséggé formálja diákjait. Fontos hogy a diákok barátságosak, együttérzők legyenek egymás iránt, és átsegítsék a nehézségben szenvedőket a problémáin. Fontos, hogy az osztályfőnök minden változást észre vegyen a gyermekek életében, azt figyelemmel kövesse, ha szükségét látja, akkor segítsen a probléma megoldásában.

1. AZ AGRESSZIÓ VILÁGA

Az érzelmek általános reakciókat eredményeznek, de specifikusakat is. Nevetünk, amikor örülünk, visszahúzódunk, amikor félünk, agresszívvé válunk, ha dühösek vagyunk stb. A pszichológusok legkiterjedtebben az agressziót tanulmányozták. Az egyén szintjén sok múlik azon, hogyan kezeljük agresszív gondolatainkat és késztetéseinket, ez ugyanis jelentős hatást gyakorolhat egészségünkre és társas kapcsolatainkra.

Az agresszió fogalma

Az agresszió olyan viselkedés, amely szándékosan sért egy másik embert (fizikailag vagy verbálisan) vagy rombol tárgyakat. Ebben a meghatározásban a szándék kulcsfogalom.[1-324.o.]

Hárdi István így határozza meg a fogalmat:

„Agresszióról beszélünk támadó jellegű magatartás, ellenséges legtöbbször feszültséggel járó belső érzületek, élmények jelentkezésekor, amelyek irányulhatnak a külvilágra, személyre vagy befelé az átélőre magára; lehetnek tudatosak vagy tudattalanok, megmutatkozhatnak közvetlenül vagy közvetve (például bosszúságot okozó ajándék küldése), vagy akár átalakult formában is (például elfojtott agresszióból származó szorongásban, testi tünetekben).”[9]

„Az agresszió gyűjtőfogalom, amely bizonyos motivációkat, gondolattartalmakat, érzelmeket és viselkedést ír körül, amely meghatározott személyekre és dolgokra irányul és legtöbbször ártó hatással jár.”

„Valóságos és fantáziált magatartásformában megjelenő tendenciák vagy tendenciák összessége, amelyek célja más károsítani, megsemmisíteni, kényszeríteni, megalázni stb. Nem csupán mozgásos cselekvéssel járó, heves és romboló magatartást ismerünk. Nincs egyetlen olyan viselkedés, akár negatív (például a segítség elmulasztása), akár pozitív, szimbolikus (például az irónia) vagy bármilyen más hatékony magatartásforma, amely ne lehetne agresszív...”

Ismernünk kell az agresszió lélektanát és pontos anatómiáját ahhoz, hogy megértsük kiváltó okait, és rátaláljunk a megfelelő kezelési stratégiákra. Ismerkedjünk meg közelebbről az agresszió fogalmával és pszichológiai elméleteivel! Mit jelent a konstruktív agresszió és milyen lehetőségek rejlenek benne?

Az agresszió genezise és formái

Az agresszió jelensége olyan kortünet, amely egyre szélsőségesebb megnyilvánulási formáiban jelzi a mai társadalom embere számára, hogy elveszítettük a kapcsolatot igazi önmagunkkal. Az agresszió nem más, mint önismereti válságtünet. Nem látjuk magunkat, és

nem látjuk a másikat sem. Rejtett vágyainkat, álmainkat igyekszünk elfelejteni, és saját csapdánkba ejtjük magunkat. Minél távolabb kerülünk attól, hogy megvalósítsuk valódi lényünket és minél kevésbé vállaljuk döntéseinket környezetünk elvárásai ellenében, annál nyugtalanabbak és feszültebbek leszünk. Ennek csúcspontján megjelenik az agresszió.

Az agresszió fogalmához elsősorban negatív értelmezések kapcsolódnak. A klasszikus definíció szerint agressziónak nevezünk minden olyan szándékos cselekvést, amelynek indítéka, hogy – nyílt vagy szimbolikus formában – valakinek vagy valaminek kárt, sérelmet vagy fájdalmat okozzon [22]. Egy dolgot azonban érdemes közelebbről is megvizsgálni. A szándékosság nem feltétlenül tudatos. Véletlenül okozott sérelmek mögött is állhatnak agresszív motívumok. Nehéz tisztázni, hogy egy diákok között kialakult lökdösődés a játék hevében véletlen vagy szándékosan történt? Az érintett személyek és a körülmények alapos ismerete dönti el, hogyan ítélünk.

Freud korai pszichoanalitikus elmélete szerint cselekedeteink többségét ösztönök határozzák meg. Amikor ezeknek az ösztönöknek a kifejeződését gátolják, agresszív drive keletkezik. A frusztráció-agresszió hipotézis: amikor egy személyt valami akadályoz bármilyen cél elérésében, agresszív drive keletkezik, amely az illetőt arra motiválja, hogy megértse vagy megsebesítse a frusztrációt okozó akadályt. Ennek az állításnak két kritikus pontja van:

- az egyik, hogy az agresszió oka rendszerint frusztráció
- a másik, hogy az agresszió az alapvető motívumok tulajdonságaival rendelkezik: energizálja a viselkedést, és mindaddig fennmarad, amíg a célját el nem éri, a veleszületett reakciókhoz hasonlóan. [1-325.o.]

Freud felfogása szerint az agresszió ösztönös mechanizmus, de mindig a külső körülmények, frusztratív helyzetek idézik fel, és mindig - ha erre mód van- kifelé, a környezet felé irányul.

Az agresszió tehát ösztönös, relatív viselkedés, míg a harag érzelme a frusztrált agresszió következménye: akkor keletkezik, amikor az ösztönzés erős, a körülmények azonban megakadályozzák az agresszió nyílt kifejezését. A harag ebben az értelmezésben biztonsági szelep, melyen a fölösleges energia kiáramlik, és így az organizmus megmenekül a „robbanástól”[22-94.o.]

Az agresszió mint tanult válasz

Bizonyos viselkedéseinket jutalmazták, mások kedvezőtlen eredményhez vezethetnek, a megerősítések folyamatán keresztül az emberek végső soron a sikeresebb viselkedésmintázatokat választják. Az emberek képesek helyzeteket szimbolikus

reprezentálni, ezért előre láthatják cselekedeteik valószínű következményeit és ezért megváltoztathatják viselkedésüket. Számos viselkedési mintát úgy tanulunk, hogy mások viselkedését figyeljük, és megjegyezzük, milyen következményekkel jár ez számunkra.[20]

Az agresszió bármely más tanult válaszhoz hasonló. Az agresszió megfigyeléssel és utánzással tanulható, és minél gyakrabban megerősítik, annál nagyobb valószínűséggel jelenik meg. A személy, akit célja elérésében akadályoznak, vagy stresszhelyzetbe kerül, kellemetlen emocionális arousalt él át. Ez az arousal különböző válaszokat vált ki, amelyek attól függenek, hogy a személy milyen válaszokat tanult meg használni a stresszhelyzetekkel való megküzdésében. A frusztrált személy segítséget kérhet másoktól, visszahúzódhat, még nagyobb erőbedobással próbálkozhat az akadály legyőzésében, vagy kábítószerekkel, illetve alkohollal érzéstelenítheti magát. A választott válasz az lesz, amelyik a múltban legsikeresebben csökkentette a frusztrációt.

A harag és az agresszió gyakori kiváltója például az önértékelés elvesztése, hogy a másik személy becstelenül viselkedett. Továbbá az agresszió ösztönzésében számos társadalmi tényező is szerepet játszik, a szegénység, a túlnépesedés, a rendőri intézkedések és egyes kulturális csoportok sajátos értékei.

Az agresszió tanulmányozása világossá teszi, hogy az érzelmi reakció egy komplex esemény. Ugyanígy, egy-egy érzelem mindegyik tárgyalt összetevője magában is sok tényező által befolyásolt, összetett jelenség.

Az agresszió általában a haragra adott tipikus reakció, habár más okok is előidézhetik. A korai pszichoanalitikus elmélet szerint az agresszió frusztráció által kiváltott drive, a szociális tanuláselmélet szerint tanult válasz.[1-327-331.o.]

A frusztráció nem vált ki közvetlenül agressziót, hanem érzelmi feszültséget, arousal állapotot kelt az egyénben, nevezetesen dühöt. Az így felkeltett düh váltja ki az agresszív viselkedés belső készségét. De ez a viselkedés csak akkor fog megjelenni, ha a helyzetben agresszív jelentésű kulcsingerek vannak: azaz olyan jelzések, melyek a dühöt kiváltó feltételekkel vagy egyszerűen magával a dühvel társultak.

Az agresszió mintái

Ki felel az agresszió mintáinak a létéért?

- az anya-gyermek kapcsolat hiánya vagy valamilyen zavara;
- családi szerepviszonyok (házassági egység)
- alá-fölé rendeltség, döntési kultúra
- iskolai hatások (eltúlzott konformizmus, „beskatulyázás”, negatív Pygmalion-effektus);

- kortársak által nyújtott negatív minták;
- média hatás (TV, rádió, újság)
- befolyásos személyek a környezetben
- határok és korlátok.

A tanulók személyiség formálódásának első színtere a család. Az alapot a család adja, és érzelmileg mindvégig ez a legfontosabb az ember életében. A kiegyensúlyozottan működő család biztonságot jelent a kisiskolás számára, ahol védettnek érezheti magát. Ez teszi lehetővé, hogy az élet kihívásaival szembenézzen, és testét-lelkét nap mint nap megújítsa. [27-96.o.].

Erőszak a televízióban: a tömegkommunikációs modellek hatása az agresszióra

A televízióban megjelenő erőszak gyakori érzése nem csupán közvetlenül, a néző erőszakos viselkedésére irányuló készségre hat, hanem az erőszak iránti attitűdöt is befolyásolja. Azok az emberek, akik a televízióból megtanulják, hogy a konfliktusokat gyakran erőszakkal oldják meg, s hogy az egyik agresszív cselekedet egy másik követi, túlbecsülik annak valószínűségét is, hogy ők maguk valamilyen erőszak áldozatává válnak.

Több kutatás tanulsága az, hogy az agresszió filmbeli vagy élő modelljei növelik az agresszivitás megjelenésének valószínűségét a nézőben. Részben ez lehet az oka, hogy miért agresszívbak az átlagnál azon szülők gyermekei, akik súlyos büntetéseket alkalmaznak, a szülők modellt jelentenek a gyerekek számára.

A szociális tanuláselmélet másik forrását azok a demonstrációk jelentik, amelyek szerint az agresszió ugyanúgy érzékeny a megerősítési kontingenciákra, mint más válaszok. Számos kutatás igazolta, hogy a gyermekek nagyobb valószínűséggel fejeznek ki agresszív válaszokat, amikor ezekért megerősítést kapnak, vagy amikor olyan agresszív modellt figyelnek meg, akit megerősítettek.

Gyermektanulmányok kimutatják, hogy az agresszív tevékenységekben való részvétel, vagy növeli az agresszív viselkedést, vagy azonos szinten tartja.

Az agresszió inkább szüli az agressziót, mint eloszlatja azt.

Meglehet, hogy azok a gyerekek, akik agresszívbak, előnyben részesítik az erőszakos tévéműsorokat, tehát az agresszió okozza azt, hogy valaki erőszakos műsort néz, semmint fordítva.[1-328-330.o.]

A fiúknál a sok erőszak nézése kisiskolás korban pozitív kapcsolatban áll a 19 éves fiúk agresszivitásával. A lányok sokkal kevésbé hajlamosak az agresszív viselkedés utánzására, mint a fiúk, hacsak ezért nem kapnak fokozott megerősítést. Ennek kétségtelenül az a

magyarázata, hogy a fiúk nyílt agresszióit a nevelők kevésbé büntetik, mint a lányokét.[22-106.o.]

A televíziós erőszak hatása függ:

- a néző típusától
- a tévénézés körülményeitől
- a látott agresszió mértékétől

A média erőszak növeli a nézői agresszivitást ha:

- élő, valós szereplők előadásában jelenik meg nem rajzfilmen
- ha a valós élet eseményeit eredeti felvételen közli (pl. Híradó)
- ha a nézők gyerekek vagy serdülők
- ha a néző maga is agresszív viselkedésű
- ha a néző zaklatott, feszült állapotban van
- ha a néző agressziórepertoárja a látottakhoz hasonló

A pszichológusok egyetértenek abban, minél több agresszív filmet néznek a gyerekek, annál inkább hozzászoknak az erőszak látványához, egyre kevésbé érinti meg őket a halál fogalma, s válnak ők is egyre erőszakosabbá. Ezt támasztja alá az a kutatás is, mely kimutatta, hogy azok a gyerekek, akik 10 éves koruk környékén sok erőszakos hatásnak voltak kitéve, felnőttkorban 150%-kal gyakrabban követtek el valamiféle bűnesetet, mint azok, akiket megpróbáltak megóvni a különféle agresszióktól.

A frusztráció-agresszió elméletek köztes álláspontot foglalnak el. Miként az ösztönelméletek, úgy fogják fel az agresszív viselkedést, mint amelyet az agresszív energia kieresztésének szükséglete motivál. Ezt az agresszív energiát azonban nem automatikusan termeli valamilyen belső folyamat, hanem egy környezeti esemény, valamilyen célra irányuló viselkedés frusztrációja eredményezi. Minthogy az eredeti elképzelés, mely szerint a frusztráció egyszerre szükséges és elégséges oka az agressziónak, empirikusan nem igazolható, az elmélet újabb változatai feladják ezt a feltevést, és megpróbálják meghatározni azokat a feltételeket, melyek megléte esetén a frusztráció agresszióhoz vezet.[21]

Az agresszió fajtái:

Antiszociális - a közösség ellen irányul,

Proszociális- az adott társadalom normáin belül elfogadott személy, közösség védelmében kivitelezett.

Indulati – kifejezetten fájdalomokozás céljából kezdeményezett agresszió,

Instrumentális – az agresszív viselkedés leszerelése a cél.

Az agresszió csoportosítási szempontja, hogy eszköznek vagy célnak minősül-e. Ha az agresszív magatartás valamilyen cél elérését szolgálja, akkor instrumentális agresszióról beszélünk. Ha előnytől függetlenül a másinak okozott sérelem emocionális kielégülést szolgál, a viselkedést az indulati agresszió körébe sorolhatjuk.[23] Az asszertivitást is tekinthetjük instrumentális agressziónak, abban az esetben, ha a pozitív tartalmát tekintjük. Míg azonban az asszertivitas kizárólag pozitív tartalmú, az instrumentális agresszió nem feltétlenül. Egy gyermek kicsavarhatja a másik kezéből a játékot, amit elvettek tőle, amivel fájdalmat okozhat a másinak. Ha indulati motívumról esik szó, nincs célnak az agresszióval, csupán annyi történik, hogy egy adott helyzetben indulati töltés szikrázik fel. Az egyik gyerek ellöki a kistestvérét, mert az édesanyja vele foglalatoskodik, ami a testvérféltékenység egyik tipikus megnyilvánulási formája.

Az agresszív magatartás lehet továbbá védekező és támadó. Ez a felosztás elsősorban az állatvilágban megfigyelt jelenségek etimológiai megközelítésében értelmezhető. A zsákmányszerző, illetve a hímek között zajló agresszív megnyilvánulások tartoznak a támadó viselkedés körébe, míg a területvédelmező, utód- illetve önvédelmező agresszió az, ami első mozzanatát tekintve menekülő stratégiát aktivál [10].

Frusztráció-toleranciával a személy viselkedésével megvalósítja a cél fenntartását, a szociálisan kívánatos célelés módját és közben megtanulja, hogy érdemes az akadályoztatás feszültségét elviselni. Pl.: ha a gyermek csokit akar, az édesanyja pedig nem engedi, akkor úgy reagál, hogy feltűnően segítőkesszé válik.

Az agresszió formái:

- Territoriális agresszió: Az ember tehát territoriális lény, és ebből következik, hogy ha kisajátított területét mások akarják birtokolni, különböző agresszív viselkedésformákkal reagál.
- Tulajdonnal, birtoklással kapcsolatos agresszió: az embernél megjelent az elismert tulajdon fogalma, és ezt minden kultúrában szabályrendszerek fejezik ki. Kis gyermekek is erős agresszióval reagálnak arra, ha valamilyen tárgyat vagy egyéb dolgot elvesznek tőlük, illetve ha azt ők akarják megszerezni.
- Rangszorral kapcsolatos agresszió: Az emberi csoportok is hierarchikusan szerveződnek. A spontán kialakuló, alacsonyabb szervezettségű csoportok hierarchiája, mint ezt sokszor leírták már, enyhébb-erősebb agressziós konfliktusokon keresztül alakul ki. Ha a csoport szerkezete már kialakult és megszilárdult, az agressziós összeütközések gyakorisága éppen úgy csökken, mint az állati csoportokban.

- Frusztrációs agresszió: Ha egy kisgyermeket megakadályoznak valamilyen cél elérésében, ha fájdalmat okoznak neki vagy, valamit elvesznek tőle, azonnal spontán agressziós cselekedettel válaszol. A szocializáció során azután sokféle módját tanulja meg annak, hogy viselkedését ilyen helyzetekben fékezze, szabályozza, mégis az efféle agresszió a leggyakoribb még felnőtt korban is.
- Explorációs agresszió: egy csoport új tagját segíti a rangsorba történő beilleszkedésben, vagy egy új szabályrendszer kialakításában. Az új csoporttag „próbálgatja” az aktivitás lehetőségeit és korlátait a csoportban. Kivel mit lehet csinálni? Meddig lehet retorzió nélkül elmenni?
- Szülői agresszió: Ugyanúgy, mint az állatoknál, az utódok gondozása esetenként megkívánja a fegyelmezést. A szülői agresszió a gyerekek, a fiatalkorúak viselkedésének befolyásolására irányul.
- Nevelői agresszió: Bonyolult, csak az emberre jellemző agressziós forma. Olyan helyzetekben alakul ki, amelyekben valakit – lehet az felnőtt vagy gyerek – valamilyen bonyolultabb viselkedésre kell tanítani: például az iskolában, munkahelyen vagy a katonaságnál.
- Normatív vagy morális agresszió: Csak az emberre jellemző viselkedés. Célja az, hogy a csoport normáit a tagokkal elfogadtassa. A morális agresszió háttérében az embernek az a rendkívül fontos és jellemző tulajdonsága áll, hogy erősen kötődik csoportjához és minden csoporton kívülivel szemben áll.
- Ritualizált agresszió: Az embernél is kifejlődtek az agresszív viselkedés ritualizált formái, és voltaképpen ezek a leggyakoribbak. A nyelvöltés, köpés, a pucér fenék vagy a nemi szervek mutogatása, mind agresszív és nemcsak az archaikus társadalmakban gyakori fenyegetés. A normatív agressziót gyakran kíséri a csúfolódó viselkedés is. A csoport eltérő viselkedésű vagy formájú (öltözködésű, színű) tagját – sokszor testi hibás embert is – agresszív viselkedésformákkal közösitene ki.
- A verbális agresszió sajátos emberi tulajdonság. Általában enyhébb, gyakran megelőzi a gesztusokat vagy a fizikai támadást. A legegyszerűbb verbális forma csupán nyelvi jelzése az agressziós aktusnak: „megverlek”, „kinyírlak” stb. Igen összetett a szociális hierarchiával, dominanciával és a csoportnormákkal kapcsolatos verbális agresszió. Ilyenek a fizikai vagy mentális sérülésre utaló megjegyzések: például „nyomorult”, „süket”, „idióta”, „hülye”, vagy a szociális deviancia említése: például „gyáva”, „koldus”.

[5]

2. AGRESSZIÓ AZ ISKOLÁBAN

A freudi nézőpontnak megfelelően azt gondolták, hogy a legtöbb ember személyiségfejlődésében szerepet játszik a különféle ösztönös szükségleteknek a társadalmi létezés korlátozásai által megvalósuló elfojtása és más mederbe terelése. A szülőket tekintették fő ágensnek, akik a „normál” fejlődésben rendszerint egészséges egyensúlyt tartanak fenn a fegyelmezés és a gyermek önkifejezésének megengedése közt. Azok a szülők, akik túl szigorú fegyelmezési gyakorlatot folytatnak, és túlzottan aggódnak azért, hogy a gyermek kövesse a társadalmi normákat, felbontják ezt az egyensúlyt. Azt gondolták, hogy ennek következtében a gyermek szülőivel szembeni természetes agressziója (ami elkerülhetetlen következménye annak, hogy korlátozzák őket) az annak nyílt kiélésével járó következményektől való félelem miatt más célpontokra helyeződik át. Ennek végeredményeként alakul ki az úgynevezett „tekintélyelvű személyiség”, aki az autorista képviselői iránt túlzottan engedelmes (minthogy ők szimbolizálják a szülőket), a nem saját csoporthoz tartozókkal szemben pedig nyíltan ellenséges.[9]

Amikor a személyiségközpontú megközelítés a csoportközi viselkedésre a személyiség típusok közti különbségekkel vagy a frusztráció mértékével próbál meg magyarázatot adni, azt feltételezi, hogy az ember csoportban tanúsított viselkedése lényegileg hasonlít az egyéb körülmények közt tanúsított viselkedésre.

Ilyen és hasonló elképzelések vezették Tajfelt (1978) arra a következtetésre, hogy fontos különbséget tenni a személyközi és a csoportközi viselkedés közt, ebből következően pedig arra a megállapításra, hogy a problémákat az egyik szinten megközelítő elméletek eredményeit nem egykönnyen lehet egy másik szint problémájának magyarázatára átemelni. Tajfel tehát úgy képzelte, hogy bármilyen szociális viselkedés ábrázolható úgy, mint ami a személyközi, illetve csoportközi viselkedés, mint pólusok által meghatározott kontinuum közé esik.

Három tényező határozhatja meg:

1. Az első, hogy az egymástól különböző társadalmi kategóriák mennyire világosan különíthetők el egymástól.
2. A második tényező annak mértéke, hogy az egyes csoportokon belül mennyire változékony vagy egyöntetű a viselkedés, illetve az attitűd.
3. A harmadik tényező, hogy egy személy másokkal való bánásmódja, illetve mások iránti attitűdjei mennyire egyöntetűen megjósolhatók.

A szülőknek meghatározó szerepe van abban, hogy a gyerek „mit visz” az iskolába.

Az iskolai agresszió nem új keletű, számos irodalom számol be a jelenség történetéről, amely széles körben ismert, mégis feltérképezésére kevés empirikus szociológiai vizsgálat született. Többen arra a kérdésre kerestek választ, hogy mi befolyásolja a diákok közti agresszív viszonyok különböző típusainak kialakulását.

Iskolai erőszaknak nevezi a szakirodalom az agresszív viselkedés olyan fajtáját, mely a tanulók egymás közötti vagy a tanárokkal, más iskolai alkalmazottakkal, illetve a tanárok tanulókkal (esetleg szülőkkel) szembeni erőszakos viselkedésében nyilvánul meg.[2]

Az iskolai agressziót az USA-ban és más nyugati országokban több évtizede vizsgálják kapcsolatháló-elemzési módszerekkel. Például az iskolai agresszió látható formáját, a zaklatást úgy vizsgálja, hogy feltérképezi ki, kit és milyen formában zaklat. A nemek, az agresszivitás, a hálózati pozíció, a kirekesztettség és az utálat kapcsolatában erős összefüggést mutattak ki a zaklatás és az áldozattá válás folyamatában.

Az agresszív viselkedés iskolai háttere és formái

Az iskola olyan színtér, ahol az osztályban kialakult helyzetek, nehézségek szeizmográfként jelzik a gyermek vagy a felnőtt kapcsolati problémáit. Ami a kulisszák mögött rejtve marad, kerülő úton, konfliktusok formájában jelenik meg a gyermek környezetében és üzeni, hogy figyelemre és segítségre van szükség.

A magatartászavar, a beilleszkedési nehézségek, kapcsolati konfliktusok jelentik a leggyakoribb problémát az osztályban. Magatartászavar fogalmán olyan viselkedési jellegzetességeket értünk, amelyek zavarják a gyermek alkalmazkodását, mentális fejlődését, iskolai teljesítményét és beilleszkedését az osztályba [5]. A szülő és a pedagógus egyaránt felfigyel a problémára. A magatartászavar egyik legmarkánsabb megnyilvánulási formája az agresszív viselkedés. A probléma hátterében álló pszichés faktorok közé leggyakrabban önértékelési probléma, kudarcérzékenység, teljesítményszorongás, családi kapcsolati törések, illetve sérült kötődési minták tartozhatnak.

A magatartászavar tünetei, a személyiség legfontosabb összetevői szerinti csoportosításban:

- Idegrendszeri zavarokra visszavezethető túlzott érzékenység, erős hajlam az indokolatlan szorongásra, csekély teherbírás, gátoltság, hirtelen hangulati süllyedések, ill. felfokozottságok, indulatkitörések stb.

- Mozgáscselekvési zavarok, úgymint túlmozgékonyosság, lassúság, akaratlan kényszermozgások (fejrángatás, szemmozgás, izomrángás), illetve kényszercselekvések (pl. a test himbálása).

- Értelmi fejlődési zavarokra visszavezethető a hamar ellankadó figyelem, gyengébb emlékezőképesség, beszűkült érdeklődési kör, vagy teljes érdektelenség, rendellenes fantáziálás stb.

- Érzelmi-indulati zavarok: érzelmi kielégítetlenség, túlérzékenység, túlságos féltékenység, gátoltság, bátortalanság, félelemérzések, hirtelen és indokolatlan hangulatváltások, túlzott érzelmi kötődések tárgyakhoz, személyekhez, túl heves érzelmi megnyilvánulások. Összeférhetetlenség, dac, agresszió.

- Az akarati élet zavarai: következetlenség, nagyfokú befolyásolhatóság, önállótlanág. Szembehelyezkedés, önfejűség, konokság. Szertelenség.

- Jellemfejlődési zavarokra utaló jelenségek, magatartások, szokások, viselkedések: gátlástalanság, minduntalan feltámadó szembehelyezkedés, örökös ellenzékiség, szándékosan a rossz modellek követése. Fegyelmezetlenség, lázadás a viselkedési normákkal szemben, a szó és tett szerteágazásai. Destrukció, hazudozás, lopás, csavargás.

Agresszivitás, vagy önkínzás, a vészes önbizalom-hiányból, avagy a túlságos önértékelésből fakadó örökös sértődöttség, a kielégítetlenség, meg nem értettség, méltányolatlanág miatti labilitás.[6-43.o.]

Az agresszív vagy nehezen nevelhető gyermeknek a tanítóval való kapcsolata nagyon sokban hasonlít a családban tapasztaltakhoz. A gyermek lépten-nyomon szembehelyezkedik a tanítóval. Az osztályközösségbe beilleszkedni nem tud vagy csak nehezen.

Az osztályban a „bűnbak” szerepét osztják ki rá és meg van bélyegezve.

Agresszív viselkedés gyerekeknél:

A magatartási és beilleszkedési zavarok gyakran öltönek testet agresszív viselkedésben.

- a magatartási zavarokat az agresszivitás jelenléte vagy hiánya alapján rendszerezi:
- alulszocializált, agresszív: nyílt, támadó viselkedés
- alulszocializált, nem agresszív: a szerepek vagy szabályok be nem tartása (hazugság, vagyon elleni bűncselekmény)
- szocializált, agresszív: egy csoport tagjaiként elkövetett támadó, ártalomkózó viselkedés
- szocializált, nem agresszív: drogfogyasztás, vagy azok a zavarok, melyek a kötelességek nem teljesítésével függnek össze, de elsősorban a gyerekre vannak hatással
- a szocializált – nem szocializált dimenzió azzal kapcsolatos, hogy az elkövető gyerek képes-e büntudatra és kötődésre. A nem szocializált kihágásokat elkövető gyerekek esetében a kötődés képessége sérült vagy hiányos.

Akkor minősül agresszívnek a viselkedés, ha nem szolgálja közvetlenül az önfenntartást, és nyilvánvalóan arra irányul, hogy azonos fajú társaknak ártalmat okozzanak. Az agresszivitás valamilyen formája nyilvánvalóan mindenütt jelen van, ahol élőlények élnek. Nem képzelhető el olyan ép idegrendszerrel rendelkező egyén, aki ne volna képes haragudni, amiből ne lehetne erőszakos viselkedést provokálni, ha súlyos sérelem, támadás, frusztráció éri.

Az agresszió megjelenési formája szerint:

- verbális
- fizikai
- lelki.

Szavakban is felléphetünk támadóan, mely burkolt (rejtett) agresszivitás is okozhat sérelmeket, de a legnagyobb társadalmi problémát a nyílt fizikai agresszivitás és a brutalitás megnyilvánulásai okozzák. A szavakkal elkövetett agressziót a támadás ritualizált formájának is tekinthetjük, melyeket inkább elfogadható megnyilvánulásokként tartanak számon.

Az agresszív viselkedés az életkor függvényében változik. Az iskoláskor tájékán a verbális agresszivitás kerül előtérbe. Ugyanakkor a támadó, ellenséges interakciók gerjesztik egymást, és könnyen eszkalálódhatnak, tehát a szóbeli agresszivitás esetleg tettlegességbe megy át.[10]

Az agresszió nemcsak a külvilág, társak és tárgyak ellen irányulhat, hanem fordíthatjuk önmagunk ellen is, ebben az esetben autóagresszióról beszélünk. A kéz vagdosása, a nyelv, illetve az ajkak harapdálása, a körömrágás, legszélsőségesebb esetben az öngyilkosság az autóagresszió megnyilvánulási formái. A gyerek például hányingerre, fejfájásra panaszkodik, szédül, fáj a gyomra. Abban az esetben, ha nincs organikus háttere a tüneteknek, pszichoszomatikus tünetekre gyanakodhatunk. Ez az autóagresszió egyik megjelenési formája, ahogyan az autoimmun betegséget is annak tekinthetjük. Ez a pótcselekvés a szigorú szülők, a kemény bánásmód elleni elfojtott aktuális agresszió jele, de egyúttal ennek levezető agresszió is lehet.

Meg kell próbálni a környezet szigorán, merevségén, szorongást keltő légkörén enyhíteni. A leghatásosabb módszer, ha a gyermekkel szemben érzett szeretet kimutatása, pajtásokkal való játszások elősegítése, kevesebb tiltás, gyakoribb elismerés és dicséret, humor és vidámság a legjobb ellenszerek. [6-37.o.]

Iskolai erőszak megjelenési formái:

- Tanár, felnőtt dolgozó - diák ellen
- Diák – diák ellen

- Diák –tanár, felnőtt dolgozó ellen
- Intézmény a diák ellen – magántanulói státusz, szegregáció, kizárás

Az agresszió közvetlen formája a tanár és a diák részéről egyaránt megjelenik. A diákok ellen irányuló tanári megnyilvánulások könnyedén összekeveredhetnek a nevelési célzatú konstruktív agresszióval. Ha a tanár saját tekintélyét, felsőbbrendűségét kívánja megerősíteni egy fegyelmezési helyzetben, megalázóan viselkedhet a másikkal szemben. A tanári agresszió verbális megnyilvánulásainak tipikus példái a tanulói teljesítményt értékelő mondatok, amelyek valójában nem a teljesítményt, hanem a gyermeket magát minősítik. Ide tartozik a tanári elvárások letámadásos közlése a hatalmi pozíciót megerősítő rideg, fenyegető stílusban, ami félelmet kelt a diákok körében. Ez főleg a kisebbeknél félelmet, az idősebb korosztálynál dacot és ellenállást válthat ki. Gyakran előfordul, hogy a verbális agresszió célja a tanár részéről, hogy megszabaduljon a gyermektől. Megjegyzéseket zúdít rá, a kapcsolat elmérgesedik, és nem marad más hátra, mint a probléma megszüntetése, a gyermek eltávolítása az osztályból.[7].

A pedagógusok számára elsősorban a támadó, agresszív típusú magatartási zavarok jelentenek nevelési nehézséget. Az ilyen gyerekek társaikkal és a felnőttek erőszakosak, durvák, visszafeleselnek. A verekedés és a csúnya beszéd ugyancsak előfordul náluk. Gyakran nem megfelelő eszközökkel törekcszenek vezető szerep elérésére. Úgy viselkednek – állapítja meg Stott, Marston és Neill (1975) –, mint akik csalódást akarnak okozni a felnőtteknek azzal, hogy megvonják tőlük a barátságos kapcsolat jelzéseit, a mosolyt, a beszélgetést, az együttműködést. A megnyilvánulásokat célszerű megkülönböztetni az önérvényesítéstől, a pozitív tartalmú „szelíd erőszaktól”.

A szülőket és a gyerekekkel egyéb kapcsolatban álló felnőtteket, noha aggodalommal tölti el az effajta viselkedés, gyakran elintézik az egészet azzal a reménnyel, hogy a gyerek majd úgysis kinövi azt. Pedig a gyermek erőszakos viselkedését - bármely életkorban jelentkezik is - komolyan kell venni. Sosem szabad hagyni, mondván, hogy "Hadd eressze ki a gőzt!" Az erőszakos viselkedés kinyilvánítási formája nagyon széles skálán mozoghat: dühkitörések, testi erőszak, harc, fenyegetés, mások bántalmazására irányuló törekvések (ideértve a gyilkos gondolatokat is), fegyverhasználat, állatok iránti kegyetlenség, tiltott tűzrakás, szándékos károkozás.

Az agresszió érzelmi kísérőjelensége és megnyilvánulási formája a düh és a harag. Az agresszív viselkedés közvetlen kiváltó oka pedig a frusztráció, amely a cselekvést korlátozó tilalmak hatására keletkezik, a célirányos viselkedés megakadályozásának vagy késleltetésének a következménye. A frusztráció-agresszió hipotézis szerint a frusztráció

törvényszerűen agresszív viselkedéshez vezet. Az agresszióhoz kapcsolódó érzelmi megnyilvánulások tehát nem kiváltó okai az agresszióknak, hanem kísérő formái. Az akadályoztatási feszültség haragot ébreszt és ezen keresztül az agresszió kirobbanásához vezet.[23]

Konfliktus fakadhat a frusztrációból, amelyet kiválthat a napjainkban erősödő teljesítménykényszer, a felfokozott, túlságosan korai életkorban erőltetett versenyhelyzet, s a gyermek szükségleteit figyelmen kívül hagyó elvárások is. A frusztráció és az agresszió között pedig törvényszerű kapcsolat áll fenn.

Nem minden akadályozó hatás van frusztráló hatással a gyermekekre. Óvodás korú gyermekeknél is megfigyelhető, hogy a napi tevékenységeik során számtalanszor gördül akadály cselekvéseik elé, mégsem válnak frusztrálttá, nem okoz számukra különösebb problémát, ami történik, könnyedén átsiklanak helyzetek felett. A tevékenységet akadályozó helyzet frusztratív jellegét az egyén múltbeli tapasztalatai, egyéni személyiségjellemzők, szubjektív tényezők határozzák meg. Ha például egy gyermek függőségi motívuma erős, nagyobb frusztrációt él át anyja távollétében, mint az a társa, akinél ez a függőségi motívum gyengébb.[22].

Az agresszív feszültség nemcsak cselekvésben nyilvánulhat meg, hanem képzeletben is megjeleníthető. Ennek formája a testi bántalmazás, illetve a másik számára fájdalmas történések gondolati megjelenítése és kívánása. A frusztrációs tilalmakkal újratermelt agresszióhoz képzeletben manipulálható képek is tapadnak.[16]

A rendszeresen frusztrált és alacsony frusztrációtűrésű gyermekeknél, akiknek eredményes agresszióra alig van lehetőségük, gyakran megfigyelhetjük a napi foglalatosság (játék vagy tanulás) regresszióját [3]. Ennek oka, hogy kétségbeesése, haragja olyan mértékben van felszínen, illetve foglalkoztatja, hogy figyelmének csupán töredékét képes tevékenységre fordítani. A regresszió jól érzékelhetően leplezett agresszív aktusnak tekinthető.

Az óvodáskorú gyermek hamar megtapasztalja, hogy tettei szeretetmegvonással büntethetők, amely nyugtalanságot ébreszt benne és megjelenik a szeretet elvesztésétől való félelem. Az ödipális konfliktusban féltékenység és agresszió, illetve a biztonság elvesztésétől való félelem jelenik meg [13]. Megjelenik továbbá a büntudat, mint az agresszív fantázia és a tiltott vágyak kínos kísérő érzése. A belsővé tett szülői elvárások ellentmondásba kerülnek a tényleges viselkedéssel és a vágyképpel. Ezt a konfliktust éli meg a gyermek a büntudatban, amelynek átélését szorongás kíséri, illetve lelkiismeret-furdalás.

A büntudatos félelmi feszültséghez szorosan kapcsolódik a szégyenérzés. Ha megalázottsággal társul, a gyermek lebecsüli és megveti önmagát, önértékelése sérül és ingataggá válik [16]. Az önértékelési zavar a serdülőkori identitáskrizist még nehezebbé teszi, megjelenik a képességekhez képest alacsony teljesítmény, a társtalanság, az elszigetelődés vagy cinizmus.

Iskoláskorban a teljesítmény válik fontossá és a kisebbségi érzés mélyülése lesz a tét. A teljesítmény abban áll, hogy olyat kell tennünk, amit mások ítélnék értékesnek, és amit a mások által kívánatosnak tartott módon kell elvégeznünk. Ha erre képessé válunk, a kompetencia én minősége alakul ki.[24]

Láthatjuk tehát, hogy minden korosztálynak megvan a maga központi önismereti témája, ami sikertelen megoldás esetén a személyiségfejlődés gátjává válhat és az egyén pszichés kiegyensúlyozatlanságához, frusztráltságához, elégedetlenségéhez és agresszív megnyilvánulásaihoz vezethet el. Az önmegvalósítás motívumának kiteljesedését gátló tényezők, a fejlődés megrekedése ugyancsak hozzájárulnak az agresszió megjelenéséhez.

Az iskoláskori agresszivitás legfontosabb formái – a rangsorképzésnek, az antiszociális, valamint a kötekedő agresszióknak – pszichológiai motívumai. A rangsorképző agresszivitás elsődleges pszichológiai funkciója a csoporton belüli agresszív aktusok és a rivalizálás minimálisra csökkentése, így az ilyen típusú agresszió a kapcsolatképzés hasznos formája lehet – különösen a csoport kialakulásának kezdeti szakaszában.[5]

A rangsorképző agresszióknak van néhány „tünete”, amelyekből a pedagógus észre veheti, hogy az agresszív aktus, amelyet lát, éppen ebbe a kategóriába tartozik. Mindenekelőtt az, hogy a konfliktus azonos életkorú és nagyjából azonos testi felépítésű gyerekek között zajlik, ahol egy ilyenfajta ütközet – akár pszichológiai, akár fizikai értelemben zajlik – kimenetele korántsem egyértelmű. A két gyerek egymással szembefordul, egészen közel állnak egymáshoz, szinte összeér az orruk, a tekintetük egymásra mered („Miért, mit gondolsz, ki vagy te, azt hiszed, félek tőled?”). Rendkívül sok szimbólum is jelen van benne. Minél kifinomultabb egy közösség, minél jobb ennek a közösségnek az egyénekenkénti szociális háttere, minél jobb az iskolának a hozzáállása ehhez a kérdéshez, a rangsorképző agresszió annál inkább szimbolikus formában zajlik. (Persze a nyílt fizikai agresszió is előfordul, például olyan esetben, amikor két fiú összecsapása egy kislány jelenlétében történik – ilyenkor ugyanis a szimbólum általában nem elegendő a vita lezárásához.)

Izgalmas pedagógiai kérdés kezelni ezt az agresszivitást, és semmiképpen sem kívánatos a leállítása, a megszüntetése vagy a nemléte.

Míg az antiszociálisan agresszív gyerek egyik legfontosabb motívuma a vélt sérelem megtorlása, a kötekedő tudatosan választja ki a céljainak megfelelő áldozatot, akit folyamatosan gyötörve, érezteti hatalmát és környezete figyelmét.

Az iskolai agresszióknak, ennek a két típusánál, amelyek motivációs háttere is más, a céljaik is mások, és ahol az agresszió elleni pedagógiai küzdelem valóban fontos. Az egyik ilyen az antiszociális agresszió. Az antiszociális agresszió családi háttéréről, tehát arról, hogy milyen családban nőnek fel az antiszociális agresszorok. Ezek a gyerekek rendszerint maguk is abúzusok áldozatai. Nincs olyan, hogy egy gyerek csak és egyértelműen par excellence agresszor lenne. A gyerek agresszorok esetében mindig kutatnunk kell, hogy hol, a létnek milyen aspektusában áldozatok ők maguk is. Mint említettem, az antiszociális agresszor általában abúzusok áldozata a családon belül. Az ilyen gyerekek arról ismerhetők fel az osztályban, hogy egyértelműen és kivétel nélkül, népszerűtlenek, a többiek nem szeretik őket, tartanak tőlük, és – talán nem jó szó: ki nem állhatják őket. Vagyis ezek a gyerekek az agresszivitásuk miatt mindig a perifériára kerülnek.

Az antiszociális agresszor a konfliktusok feloldásának kizárólag erőszakos formáit ismeri, és a „tulajdonítási tévedés”-ből adódóan hajlamos arra, hogy a véletlen „balesetet” és a szándékos provokációt összetévesse.[3]

Mi a mozgatója az antiszociális agresszióknak? Mindenekelőtt az, hogy az ilyen gyerekek nem ismeri a konfliktusok megoldásának más módját. Nem állnak rendelkezésére a konfliktusokkal való megküzdés egyéb eszközei. Egyetlenegyed tud, ha feszült helyzetbe kerül, akkor ütni kell. Mindegy neki, hogy vele azonos nagyságú, vele azonos méretű vagy azonos erejű gyerekekkel kerül-e szembe, vagy gyengébbel, vagy erősebbel, annak is azonnal nekimegy, semmilyen más megoldása nincs. Mi a magyarázata ennek? Az, hogy nem tudnak különbséget tenni a véletlen és a szándékos között. Minden velük szemben megnyilvánuló vagy önmagukon átélte kellemetlenséget mások által szándékosan előidézettnek minősítenek, és ennek következtében azonnal agresszióval reagálnak rá. Tehát ha az udvaron valaki elszalad mellettük, és véletlenül meglöki őket, azonnal agresszívan reagálnak, mert kihívásnak, szándékos provokációnak minősítik. Az antiszociális agresszor rendszerint úgy véli, hogy a rajta esett sérelmet a másik szándékosan idézte elő, és erre azután ő is „kénytelen volt” agresszívan reagálni. Ez a magatartásforma természetesen még súlyosabbá is válhat. Három-négy éves korban már meg lehet látni, ki lehet válogatni az ilyen gyerekeket, és ha az életük befolyásolás nélkül zajlik tovább, akkor a kép egyre komolyabbá válik. Már iskoláskorban megjelennek olyan vonások, amelyek összefüggésbe hozhatók a később

kibontakozó pszichopátiával. Nem minden antiszociális agresszor pszichopata, de közülük kerülnek ki a pszichopáták, a súlyos és visszaeső bűnözők.

A harmadik típus, amelyről néhány szót szólnék, a kötekedő agresszor. Sáska Géza beszélt ezekről a gyerekekről is. A kötekedő agresszor, aki áldozatot keres magának, és áldozatát kivétel nélkül mindig a nála fiatalabb, vagy gyengébb gyerekek között találja meg, akit folyamatosan gyötörve, érezteti hatalmát és környezete figyelmét. Általában a szakirodalom tele van azzal, hogy az áldozat valamilyen külső jegy – például kövér vagy szemüveges, vagy ehhez hasonló tünetek – alapján találja meg a maga agresszorát. Mindez azonban nem általánosítható. Vannak kövér gyerekek meg vörös hajúak, akikkel jóformán sohasem kötekedik senki. Tehát a pszichológus kötelessége keresni, hogy mi az ott a lélek legmélyén, amitől valaki áldozattá válik. Ez az áldozati magatartás minden esetben eleve súlyos önértékelési zavarokat jelent, eleve azoknak a szimbólumoknak a rossz használatát, amelyekről röviden az agresszió másik típusánál jellemző volt.

Az ilyen emberek alapvető jellemzői, hogy nem szeretnek, nem tanulnak és nincs büntudatuk.

Egy-egy mondatban bemutatom az említett tünetek gyermekkori – iskolai – megfelelőit, azt, hogy miből vehető észre, hogy valami hasonló – jogos aggodalmakat ébresztő – magatartással állunk szemben. A 'nem szeret' valójában azt jelenti, hogy az egyén nem tudja értékelni, ha szeretik őt, ugyanakkor igazán nem is tud adni szeretetet senkinek.

A második jellemző a 'nem tanul'. Ez nem iskolai tanulást jelent (persze azt is), hanem azt, hogy nem okul, vagyis a büntetésre érzéketlen. Fontos, kísérletileg számtalanszor igazolt tény és pedagógiailag nagyon erőteljesen végiggondolandó, hogy a büntetés nem minden gyerek számára azonos értékű és azonos súlyú, és a büntetés kevésbé befolyásolja ezeket a gyerekeket, mint a többieket. A büntetésre tehát érzéketlenek, és ennek következtében újra és újra ugyanabban a kavicsban botlanak el.

A harmadik jellemző a büntudat hiánya. Iskolai vonatkozásban ez azt jelenti: ezek a gyerekek képtelenek felelősséget vállalni saját cselekedeteikért. Egyébként is nagyon rosszul állunk a mai iskolások felelősségvállalási képességével.

Ezek azok a jegyek, amelyek figyelmet ébresztenek, nem egy patológiás személyiségfejlődés első jeleivel, első tüneteivel állok-e szemben, amelyekkel persze nagyon nehéz már iskoláskorban foglalkozni, de minél fiatalabb egy gyerek, annál nagyobb a karakter módosításának a lehetősége [5].

Az iskolai évek során „színesedik” a paletta: rossz magatartás az iskolában és iskolán kívüli, öncélúpusztítás és rombolás, rágalmazás, becsmélés, valamint bosszúvágyó és

indulatos viselkedések. Amikor az iskolai agressziót elemezzük, akkor lényeges szempont figyelembe venni az említett viselkedések gyakoriságát és erősségét. Nagyon fontos lenne, hogy a pedagógusok minél korábban észleljék az ilyen jellegű viselkedéseket, mert ezek a későbbi antiszociális magatartás előjelei lehetnek.

Számos országban már felismerték, hogy az agresszió körébe tartozó jelenségek, történések és ezek hatásai legérzékenyebben a gyermek- és fiatalkorúakat érintik. Külföldi kutatási eredmények, tudományos elemzések jelzik, hogy az agresszív viselkedés, az erőszakos és bűnözői magatartás között összefüggés van.

A következőkben felsorolt megnyilvánulások többsége agresszív színezetű:

- rendszeres csavargás (legalább öt nap évente);
- rossz iskolai magatartás (intők, eltanácsolás stb.);
- törvénybe ütköző cselekmények (például bírósági eljárás a fiatal ellen);
- éjszaka elszökik otthonról (legalább kétszer);
- tartós hazudozás;
- lopás;
- képesség alatti, rossz iskolai teljesítmény (bukás, évismétlés);
- otthoni és iskolai szabályok rendszeres megsértése (a csavargáson kívül);
- verekedések kezdeményezése.[10]

Az említett megnyilvánulások felsorolása, azért fontosak, mert a felmérések ebben a témában azt mutatják, hogy bár a pedagógusok többsége észleli tanítványainál ezeket a viselkedéseket, mégsem gondolják tanítványaikról, hogy veszélyeztetettek az antiszocialitás szempontjából.

A gyermekközösségek kialakítása a legfontosabb. Nemcsak osztályon belül és iskolán belül, hanem iskolák között kialakuló gyerekközösségek, amelyek maguk határozzák meg a saját szabályrendszerüket. Mert csak azokat a szabályokat tudják a gyerekek igazán követni, amelyeket maguk hoztak, és amelyeknek a létrehozásában és a betartásában (betartatásában) egyértelműen érdekeltek. [5]

3. AZ ISKOLAI AGRESSZIÓ VIZSGÁLATA

Kutatásomat a Kaszonyi Középiskola alsós osztályaiban végeztem. A Kaszonyi Középiskola 1953 óta működik. Több épületből tevődik össze, amelyek különböző területeken helyezkednek el. Az iskola fő épülete a falu központjában található, a többi épület pedig körülötte. Az iskolában az oktatás kezdetektől fogva magyar nyelven folyik.

A középiskola teljes létszáma 249 tanuló, ebből az elemi osztályosok száma 99. Az alsó osztályos tanulók között 34 gyerek roma származású. Egyes gyerekek rendszeresen részt vesznek az oktatásban, míg a legtöbb roma gyerek csak időközönként jár iskolába.

Sajnos az évek során a falunk népessége is csökkenő tendenciát mutat. Kevesebb gyerek születik. Az iskolában éveken át két párhuzamos osztályt indíthattak, azonban az utóbbi években egyre többször egy elsős osztály alakult. Ez persze annak is köszönhető, hogy egyes szülők ukrán osztályokba íratják gyerekeiket, de ez szerencsére nem gyakori. Egyes családok áttelepültek Magyarországra, ahol jobbak a megélhetési feltételek. A helyi és a környező falvakból átjött gyerekek mégis kevésnek bizonyulnak ahhoz, hogy évente két osztály induljon.

Jelenleg az elsős tanulók száma 19. A második osztályból párhuzamosan két osztály működik, az egyikben 18, a másikban 19 tanulóval. A harmadik osztályosok száma 19, a negyedik osztályban a teljes létszám 24. Ezekből a gyerekekből a roma kisebbségi tanulók lemorzsolódnak, mert nekik elég, ha csak írni, olvasni, számolni tanulnak meg, mivel a kultúrájukhoz több nem szükséges. Vannak azonban kivételek, a rendesebb és tehetősebb roma családok gyerekei befejezik az általános iskolát, de egyesek a középiskolát is.

Az iskolai osztályok formális csoportok, vagyis elsődlegesen szervezett, mesterséges csoportnak számítanak. Az ilyen közösségekben csak lassan válnak személyessé a kapcsolatok. Később azonban az ilyen formális, szervezeti csoportokon belül létrejönnek a kiscsoportok, amelyek már a személyiségre mélyrehatóbb befolyást gyakorolnak. A kiscsoporthoz tartozás ugyanis már önkéntes dolog, ez személyes vonzódáson és érdekeltségen alapul. [25-255.o.]

A különféle családi, társadalmi és szociáliskörülmények közül érkező gyermekek együttesében természetesen fordulnak elő konfliktushelyzetek. A kisiskolások számára fontos tanulási folyamatot jelentenek a lezajló konfliktusok, szociális képességeik, személyiségük fejlődhet, tapasztalatokra tehetnek szert, amelyek hozzájárulhatnak önismeretük megerősödéséhez.

A szülőknek meghatározó szerepe van abban, hogy a gyerek „mit visz” az iskolába. Az ellentétek okai sokfélék lehetnek, hiszen a gyerekek más-más környezetből, szociális helyzetből érkeztek, a velük való bánásmód is különböző.

A gyűlölet, a harag és az ingerültség mögött frusztráció, szorongás feszül, amely gyakori kitörést okoz. Az agresszív viselkedés mögött antiszociális példák, önzés, feltűnési vágy, esetenként figyelemfelhívás rejtőzik.

Már egészen kicsi korban jelen van a rivalizálás egyszerűbb formája, melynek tárgya a szebb ruha, drágább toll, mesefigurás füzet, újabb táska vagy telefon, okosabb vagyok stb.

Az irigység és csúnya beszéd, gyakori emberi viselkedés, amit majd az évek folyamán ki előbb, ki később elhagy. Egy része persze megmarad felnőttkorra, ez motiválja a gyakorta elhangzó ismert fordulatot „ha neki olyan van, akkor nekem is olyan kell”. Kevésbé jó, ha a gyermekben lévő irigység féktelen haraggá változik, gonoszkodások lesznek belőle. [23-45.o.]

A gyerekek nem tudnak örülni, ha a másoknak valami sikerül, ez nem serkenti őket jobb teljesítményre, hanem gyakran utálatosak lesznek, durván bánnak társaikkal, ellenségnek tekintik, és persze csúnyán beszélnek vele és róla.

A gyerekek sokszor olyan szavakat használnak és olyan összetételben, amit nem is értenek. Számtalanszor kitörnek, és mérgükben otrombán beszélnek, viselkednek.

A másság kisiskolai jelenléte is különféle szituációkat eredményez. Az idegenkedés egyenesen torkollik a másféle gyerek elmagányosodásához, kirekesztődéséhez, kisebbségi érzésének megalapozásához.

Az osztályokban a legtöbb roma kisebbséghez tartozó gyereket kiközösítik. Nagyon ritka közülük, aki beilleszkedik az osztály közösségbe. Akik tehetősebbek, vagy jártak óvodába, azoknak könnyebben megy a szocializáció. De megfigyeltem, hogy ők külön csoportokba tömörülnek, csak egyes kislányok játszanak magyar kislányokkal. A kislányok nem játszanak együtt a magyar kislányokkal, akik távolságtartók velük.

Gyakori eset, hogy kicsúfolják a kövérebb, teltebb gyerekeket. Dagainak, malacnak vagy kövérnek nevezik őket, pajkosan kinevették egyesek ezeket a gyerekeket. A szemüveges tanulókat is vaksinak, kancsinak csúfolják egyesek. A gazdagabb gyerekek kicsúfolják a szegényebbeket öltözkük miatt, vagy megjegyzéssel, szájfitymálással tudatták, éreztették azt velük, hogy öltözkük nem új divatú. Észre sem veszik, hogy ezekkel a jelzőkkel mennyire a lelkükbe tipornak másoknak. Ilyen esetekben a gyerekek értelmére, érzelmére kell hatnunk, hogy megértsék, mit okozhat, milyen rosszul eshet a másoknak a csúfolódás. Hiszen rajta kívül álló okok miatt piszkálják a többiek.

Előfordultak erőszakos, kihívó, kötekedő, provokáló viselkedések a kisiskolások körében. Ebben a korban megesik, hogy a gyerek mindennek és mindenkinek nekimegy ok nélkül. Így vezetik le a feszültségüket.

Az első osztályos gyerekek vannak a legnehezebb helyzetbe, mert itt az iskolába jövő gyerekek nem mindegyik ismeri társát. Sok gyerek közösségbe is ilyenkor kerül először, ami még inkább megnehezíti az elsős tanítónő feladatát abban, hogy jó közösséggé formálja az osztályt. Egyes gyerekek nem ismerik a közösség alapvető szabályait sem. Vannak, akik sírnak az osztályban azért, mert ilyenkor szakadnak el először szüleiktől, és félnek attól, hogy mi is vár rájuk az iskolában. Ugyanakkor egyes szülők az iskolával ijesztgetik gyerekeiket, akik már az első napokban félelemmel és szorongással küzdenek. A pedagógus utasításait nem mindig követik.

Az első osztályban kiemelnék néhány kisfiút, akik nehezen kezelhetők, gyakran verekednek, megrugdossák egymást, de olykor egy-egy kislányt is. Egymás közt a csúnya szavak használata is jellemző, habár jelentését nem értik. A tanárok nem használnak ilyen beszédet, ezért otthonról vagy baráti közegekből hozhatják ezeket. Egy kisfiú (G. M.) már óvodáskorban is nagyon agresszív volt, az iskolában ez folytatódott, ahol agresszióját más gyerekeken töltötte ki. Többször össze verekedett társaival, feldobta, megrúgta vagy provokálta osztálytársait minden ok nélkül. Többszöri figyelmeztetés, szülőkkel való elbeszélgetés után a többi tanuló szülei együttesen léptek fel. Azt kérték, hogy tanácsolják el a kisfiút az iskolából vagy forduljanak szakemberhez. Egyik sem történt meg. A gyerek egy kicsit változott, de a probléma továbbra sem oldódott meg. A tanítónő is csak fékezi, fenyíti szóban, de eredménytelenül.

Szülői sugallatra egy alkalommal három kisfiú, akiket G. M. többször bántott, összefogtak és egy szünetben megverték a kisfiút, aki rossz néven vette a visszavágót. Ezek a gyerekek is gyakran verekednek, rugdosódnak. Velük azonban szót lehet érteni, ők elfogadják a tanítónő javaslatát, igaz a betartás nehezen megy.

A probléma mögött családi okok húzódnak, ahol apukája gyakran tölti az estéit a kocsmában, anyukája kevés figyelmet fordít a nevelésre. A kisfiú nagyon fogékony, jó képességű, de nagyobb figyelmet, szeretetet igényel. Alsós napközis tanítónője szerint, ha nem bántják, ő sem üt, de ha csak egy ujjal is hozzáérnek, azt sérelemnek veszi és első agresszív válaszként üt vagy rúg. Az alsós tanítónő és napközis nevelő sok magyarázata, beszéde, személyes példája formálta kissé a kisfiút, de mégis az maradt benne, hogy csak ütéssel lehet megoldani a problémákat. Megbeszélni a dolgokat meg sem próbálja.

A tanulók türelmetlenek, nem tudnak várni a sorukra, ezért bekiabálnak többször, hogy ők legyenek az elsők. Egy-egy szünetben ez úgy nyilvánul meg, hogy meglökik vagy félredobják társukat. Nagyon gyakori, hogy belerúgnak az udvari tárgyakba, akár össze is törik. Egy tanuló, ha elkezd, mindig akad 2-3 követője, akik csak jót nevetnek mindeközben. Csúnya szavak is kicsúsznak a kisfiúk szájából, ilyenkor a kislányok árulkodnak a tanító néninek.

Nagyon jellemző a gyerekekre, hogy véletlen érintést vagy dobást, de akár labdával, ha valaki megüti a másikat, megsértődnek, dühbe jönnek, és válaszként azonnal visszaütnek. Bocsánatkérést nem fogadnak el, de nem is szeretnek kérni, olyan nehéz kimondaniuk. Sokszor észre sem veszik, hogy mennyire megbántották a társukat, ez nagyon természetes, hogy társaik érzéseit figyelmen kívül hagyják.

A második osztályosoknak nagyobb a szabálytudatuk, több mindent betartanak, a tanító néniknél is tudják a határt, de gyakran próbálkoznak a csínytevésekkel. A 2. A osztályosoknál három kisfiút és egy kislányt emelnék ki. Mind a négy családi problémák miatt magatartás zavaros. A kislányról csak annyit mondanék, hogy szülei elváltak, és anyukájával és testvérével ideköltöztek a nagyszülőkhöz. Néhány hónapja külön családi házba költöztek. Apukájával többször beszélnek skype-on, időközönként találkoznak. Apukája férfival tart kapcsolatot, aki ezt felvállalta a gyerekek előtt is, anyukájuk egy új kapcsolatot létesített egy elvált fiatalemberrel, aki látszólag szereti és elfogadja a gyerekeket. A kislány öntörvényű, a tanítónő utasításait nem mindig tartja be. A napközis nevelővel, aki nagyon kedves, gyakran szembeszegül, sőt meg is fenyegeti, hogy nem fog napközibe járni. Az osztálytársak közt is irányító szeretne lenni, de nem mindenki fogadja el, ilyenkor megharagszik.

Az osztály egyik kisfiúja K. M. szintén már az óvodában nagyon problémás gyerek volt, aki a tanítónőnél is kipróbálta a határokat. Sem a szép szó, sem a fenyegetések nem voltak hatásosak. Folyamatosan zavarta az órát, figyelemfelkeltéssel provokált, a szünetekben verekedett, állati hangon üvöltözött, agresszívan viselkedett. A szülőkkel folytatott beszélgetések után sem lett eredmény. Egyszer aztán a kisfiú elpanaszolta magát a tanítónőnek, hogy apukája gyakran kékre megeríti, amit alátámasztott a kék foltjaival. A tanítónő felhívta az apukáját, aki ezt próbálta letagadni. A tanítónő megfenyegette, ha ezt nem szünteti meg, feljelenti. Azóta nem verték el otthon, de a kisfiú és édesapja között a viszony nem állt helyre. A kisfiú nagyon szépen rajzol, ahol gyakran vicsorgó, éles fogakkal vadállatot ábrázoló rajzot készít. A családi rajzokon az anyukája mellé rajzolja magát az apukájától minél távolabb.

B. V. másodikos, aki nagyon jó képességű, okos kisfiú, magatartásában kissé agresszív. Kedvenc meséje az Angry birds, ahol felvette a mese főhősének durcás, nyakas, csak én létezem” tulajdonságát. A szünetekben rugdalózik, lökdösődik, ami számára jó mulatság. Gyakran üvöltözik, állati hangon, ami az első kisfiúra is jellemző. Szerintem figyelemfelkeltés gyanánt teszi.

A harmadik kisfiú M. E. gyakran verekszik. Otthon apukája is ezt teszi, ha beiszik. A kisfiú szeretetre vágyik, mert egy jó szó vagy dicséret során megszelídül, de különben futkos a többiekkel és durva játékokat játszik. A szünetekben ezek a gyerekek egymásra találnak, ahol agresszív mesék jeleneteit játsszák el, közben vicsorgó fogakkal, üvöltő hangot kiadva, lökdösődnek, birkóznak vagy odaütnek egymásnak. Teljes szüneteket képesek így eltölteni.

A 2. B osztályban két kisfiút és egy kislányt emelnék ki. A kislány T. B. apuka nélkül nevelkedik, anyukájának kevés idő jut rá a munka és pénzkeresés mellett. Esténként gyakori bulik vannak otthon a kislány elmondása szerint. A kislány okos, jó képességű, de nagyon irányító típus, ha valami nem úgy történik, ahogyan ő akarja, felfuvalkodik, csapdos. Viszont, ha ellene fordulnak, akkor cukorkával vagy segítőkészségével lekenyerezi az osztálytársait. Egy történetet megemlítenék, ami a napokban történt. A tanítónő nem volt jelen még, csengő után két kisfiú az ajtónál kétoldalt állva az osztályba bejövő gyerekeket nagyon összerugdosta. Másnap egyes szülők panaszt tettek, és a tanítónő kiderítette, hogy az eset mögött T. B. állt. Összeveszett a kislányokkal és ő biztatta fel a két kisfiút, hogy rugdossák meg a lányokat. A kisfiúk úgy oldották meg, hogy mindenkit összerugdostak.

A kisfiú B.K. szegényebb családból származik, ahol anyukája sokat dolgozik, nem sokat foglalkozik a gyerekeivel, apukája pedig mindennap részeg. A kisfiú gyakran a roma táborban kallódik vagy az utcán nagyobb kisfiúkkal, akik a csínytevésre, lopásra hajlamosak. Az iskolában ok nélkül verekszik. A kisebbeket és osztálytársait is rugdossa, megüti, csúnya kifejezéseket használva. Érdekes módon az arckifejezése is agresszív. A tanítónővel nyíltan ellenszegül, nem hajlandó közreműködni. Házi feladatot készíteni, verset tanulni, de az órán gyakran írni sem hajlandó. A rossz jegy nem ijeszti meg. Ha valami nehézséget okoz számára, akkor nyíltan megmondja, hogy írjon neki csak egy hatost, mert ő csak egy mondatot fog leírni vagy csak egy versszakot fog felmondani. A tanítónő az anyukáját kérte, hogy figyeljen oda a kisfiúra, de meglepetésére az volt a szülő válasza, hogy neki nincs erre ideje. A tanítónő próbálja kedvesen rábírnival a tanulásra, de sokszor eredménytelenül. Talán a szülőktől nem kap elegendő dicséretet, biztatást, motívumot, ahhoz, hogy tanuljon.

A másik kisfiú V. I. elváltak a szülei, mindkét szülő új kapcsolatot létesített. A gyerekek az anyukával maradtak, az apukával ritkábban találkoznak. Többször volt rá példa, hogy az

apuka az iskolában kereste fel gyerekeit a szünetekben. Ilyenkor mindig ajándékkal kedveskedett neki is és idősebb lánytestvérének. A többi gyereket irigység fogta el, hogy milyen jó nekik, hogy két apukájuk is van. A kisfiúról röviden csak annyit szeretnék szólni, hogy agresszióját sunyin végzi, amikor nem látja a tanár. Rugdalózik, verekszik, ő is benne van a csínytevésekben.

A 3. A osztályban egy kisfiú és egy kislány különösen viselkednek. A kislány S. R. kötegszik, felbujt mások ellen, kiközösít, csicskáztat, ha nem tetszik neki valaki, te „nem játszhat velünk” kifejezéseket használ. Sokszor, ha nincs kedve írni vagy tanulni, ráparancsol osztálytársaira is, hogy ők se tegyék. Egyesek annyira a befolyása alatt vannak, hogy szót fogadnak neki. Van, hogy nagyobb kisfiúkra is ráüt vagy belerüg.

A kisfiú V. Gy. viselkedése is kissé agresszív. Abban nyilvánul meg, hogy szembeszáll a tanítóval, amit nem szeret, azt nem is csinálja. Az udvaron ő is gyakran dobálózik, verekszik. Ha valami nem úgy történik, ahogy ő szeretné, dühbe jön.

A 4. A osztályban három kisfiút emelnék ki. K. B. nagyon okos, legjobb képességekkel rendelkező kisfiú, aki magatartásában nagyon megváltozott, amióta kistestvére született. Ő egy vezér egyéniség, aki minden rosszra ráveszi a többieket. Csúnya szavakat simán a tanítónő jelenlétében is kimond. Ha valakit nem kedvel, kiközösít, nem veszi be a játékba, többször összetűz osztálytársaival. Az udvaron lökdösődik, verekszik, a tanítónőnek és otthon gyakran fullent.

T. M. nagyon csúnya szavakat használ, ő szeretetre kiéhezett kisfiú, aki dicséretre, biztatásra pozitívabban viselkedik. Ennek ellenére szeret verekedni, veszekedni, kigúnyolni másokat.

H. L. egy roma kisebbséghez tartozó kisfiú, aki minden kigúnyolásra vagy kiközösítésre ütéssel válaszol. Ha véletlen nekimennek, azt is sértésnek veszi, és rögtön ütés a válasz, ami számtalanszor bunyóba fullad. Persze többször a többiek provokálják.

A kislányokra a csúfolódás, gúnyolás, egyesek gyerekek kiközösítése volt a legjellemzőbb. Egymás szavába vágtak, hangosan kiabáltak, dühbe jöttek néha és haragban voltak.

Bántó, durva, megalázó megjegyzések, órai bekiabálások, verekedés, a szünetben dührohamok— gyakori viselkedési forma a közösségekben. A pedagógusok indulatos minősítései, fenyegetései teljesen hatástalan beírások csak rövid ideig-óráig hatottak. Mégsem változtattak a magatartásukon, hiszen az otthoni közegükben átélt folyamatos negatív ingerek mellett, nem csoda, ha egy idő után egyszerűen a beírásokkal szemben is immúnissá váltak. Ahogy a családi, úgy az iskolai közegben is teljesen hozzászoknak, sőt egyre inkább

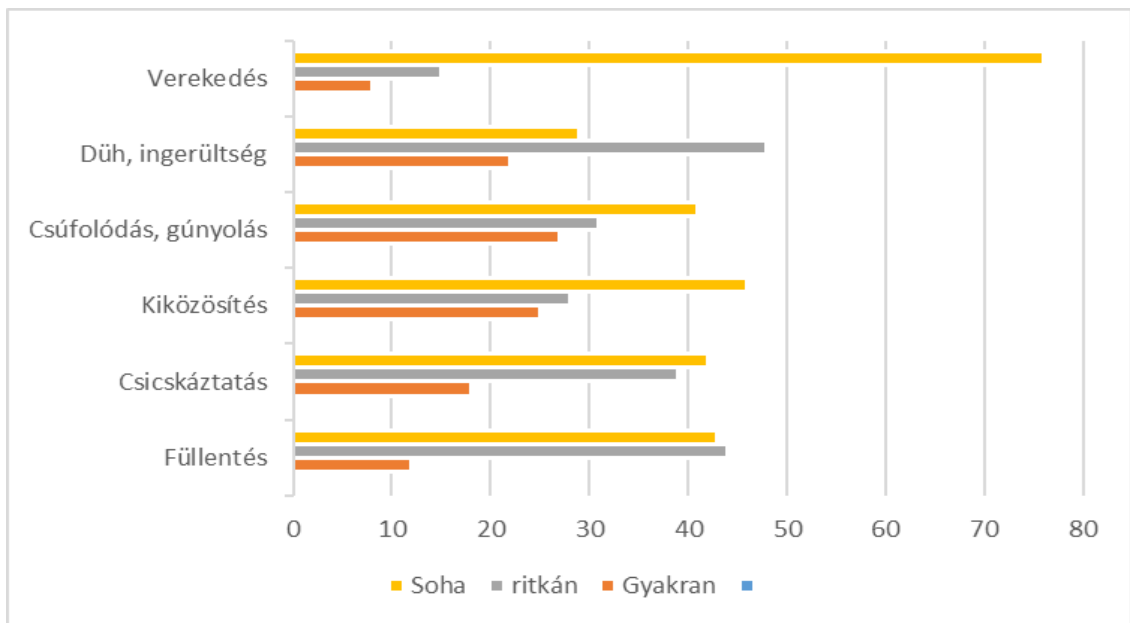
azonosulnak a beírások által tükrözött „rossz gyerek” képpel. Ráadásul az iskolai beírások a gyermekek problémáját nem fedik fel és nem oldják meg. Szerepük sokkal inkább a tanári tekintély ideiglenes megtartására irányul.

A gyengébb tanulmányi eredmény, a rosszabb tanár-diák viszony is magyarázhatja, hogy a vétségekben érintett tanulók valamennyien az átlagnál kevésbé érzik jól magukat az iskolában, ugyanakkor a szabályszegések súlyosabb formáit elkövetők többsége is inkább pozitívan viszonyul az iskolához. Ez azt jelzi, hogy ezek a normaszegések minden bizonnyal nem általánosak, feltételezhetően alkalmanként fordulnak elő, s talán egy-egy pedagógushoz köthetők, vagyis jelentős részben szituációfüggők, s kevésbé fakad a tanulók személyiségéből, vagy kulturális háttérétől” [14-15.o.]

„A kisebb konfliktusok a tanulók mindennapjainak részei, ezek leggyakrabban verbális összeütközések („beszólógatás”, „gúnyolódás”), amelyek kirobbanásukat követően hamar el is csitulnak. A megkérdezett diákok ezeket az eseteket nem is tartják konfliktusnak, ezekről, mint az iskolai hétköznapiak természetes velejáróiról számoltak be.

Kikérdezés módszerével megkérdeztem 99 kisiskolást, hogy az általam megfigyelt agresszió fajtáit, az ő véleményük szerint, milyen gyakran követik el. A vizsgálat a diákok közötti agresszió hat nagy csoportját különböztette meg. Ezek a füllentés, csicskáztatás, kiközösítés, csúfolódás vagy gúnyolódás, düh és ingerültség, verekedés. A leggyakoribb konfliktus a diákok megítélése szerint a másik kigúnyolása, ezt követi a kiközösítés, majd a kisebbek csicskáztatása. A súlyosabb cselekedetek, mint a verekedés ritkábban fordul elő a tanulók körében.

Agresszió fajtái	Gyakran	Ritkán	Soha
Füllentés	12	44	43
Csicskáztatás	18	39	42
Kiközösítés	25	28	46
Csúfolódás, gúnyolás	27	31	41
Düh, ingerültség	22	48	29
Verekedés	8	15	76

Megfigyelhető, hogy az órán kívüli rendezvényekre való felkészülés során az agresszió kisebb mértékben jelenik meg a tanulók viselkedésében. Ilyenkor figyelmük sokkal inkább az előttük álló feladatra összpontosul. A szünetekben zajló szervezett, irányított játék során jobb a gyerekek magatartása, jobban odafigyelnek egymásra és a tanítóra. Feszültség levezetéként szolgálnak a gyerekek körében a szabad játékok, a kisebb csoportos elvonulások, beszélgetések és a sport, fontosnak és elfogadva érzik magukat egymás társaságában.

Értő és körültekintő pedagógiai tevékenységgel a konfliktusok mérsékelhetők, illetve hasznosíthatók. A pedagógus szerepe lehet a megfigyelés, észlelés, a szükség szerinti beavatkozás, de a csendes háttérben maradás is. A gyerekek közötti konfliktusok jelezhetnek valamit, általuk a pedagógiai folyamat egyes szakaszai jól tetten érhetőek, pozitív irányba befolyásolhatók. A kisiskolások elsajátíthatják, hogy konfliktusaikat nem csak agresszív módon lehet megoldani.[12]

Az agresszivitás elkerülési módszereinek egyike a tanulók konfliktuskezelésre való tanítása. A továbbiakban egy feladatot ismertetek, mely segítségével nevelői óra keretében ezt a játékot:

Első lépés a gyerekek csoportokra való bontása aszerint, ki milyen szerepet tölt be leginkább az agresszív viselkedés során (de ezt nem közöljük a gyerekekkel, játékként tüntetjük fel a dolgot). Mindegyik csoportnak rájuk vonatkozó kérdéseket tettem fel, amelyekre a választ a többiek is hallhatják, hogy jobban átérezzék, mi motiválja a másikat, vagy éppen mit érez, amikor fizikailag vagy lelkileg bántalmazták társai.

Elkövető(k)

Mi történt?
Mit éreztél akkor?
Mit gondolsz erről azóta?
Szerinted kiket érintett ez az esemény?
Hogyan érintette őket?
Nem próbáltak visszavágni neked a többiek?
Azóta milyen viszonyban vagytok egymással?
Elmesélted valakinek a tettet?
Hogyan reagáltak a szüleid?
Eszedbe jut még néha az eset? Milyen érzésekkel gondolsz vissza rá?
Áldozat(ok)
Mi volt a reakciód az esemény megtörténtekor?
Milyen érzések fogalmazódtak meg benned?
Milyen érzéseid vannak most a történetekkel kapcsolatban?
Mi volt a legnehezebb dolog az egész történetben?
Hogyan reagált a környezeted, amikor meghallották, hogy mi történt?
Mit tanácsoltak a szüleid és a barátaid?
Hogyan jellemeznéd jelenlegi kapcsolatokat a bántalmazóddal?
Eszedbe jut még néha az eset? Milyen érzésekkel gondolsz vissza rá?

Munkám közben figyeltem arra, hogyan „varázsolja” ez a forgatókönyv a résztvevők körébe a történetet, s vigyáztam egyúttal az érintettekre! A „Mi történt?” illetve „Mi volt a reakciód...” kezdetű kérdés nem kíván többet, mint a történet józan felelevenítését; ezzel megérkezünk az „ott és akkor”-ba. A „Mit éreztél akkor” kérdés ezek után tényleg ott, a történet közepén találja az érintettet, aki így képes hitelesen megjeleníteni az érzelmeit, hogy utána a „Mit gondolsz erről most?” kérdéssel újra a racionális síkra emeljük a történetet, ezzel megelőzve, hogy az érzelmekbe beleragadjunk. Ugyanezt a konkrét érzelmi-racionális utat jártuk be a többi érintettekkel is a nekik feltett kérdések megválaszolásával. Ez a struktúra alkalmas volt arra, hogy a közös térben megjelenjenek és mindenki számára elérhetővé váljanak a megoldáshoz szükséges érzelmi és intellektuális erőforrások, miközben ügyeltünk arra, hogy ne kavarjuk fel kontrollálatlanul az érzelmeket.

A játék folyamán csak annyi volt a dolgom, hogy kommunikációs eszközökkel támogassam a folyamatot. Ügyelnem kellett arra, hogy mindenki megfelelő teret kapjon, hogy az érzések és kívánságok megfogalmazásával a résztvevők ne sértsék egymást (ne

minősítsenek), hogy ne térjenek el a tárgytól (a konkrét esetről beszéljenek, s ne általában valakinek a viselkedéséről), s hogy ne sikkadjon el egyetlen javaslat sem, illetve ne „éljen tovább” olyan javaslat, amivel nem értett mindenki egyet. Megpróbáltam segíteni a gondolatok megfogalmazásában, illetve segítettem a körben megjelenő gondolatok strukturálásában (kiemeltem a lényegét, csoportosítottam, segítettem sorrendet felállítani). Folyamatosan ügyeltem arra, hogy a beszélgetés világosan megfogalmazható, ellenőrizhető megoldási javaslatok felé tartson. Ha a beszélgetés leülni látszott vagy egy-egy szócsatából a résztvevők nem tudtak kiszabadulni, emlékeztettem a beszélgetés tétjére, kiemeltem a már elért eredményeket, pozitív visszajelzéssel igyekeztem motiválni és a konstruktív hozzáállást megerősíteni.

A foglalkozás során törekedtem egy megoldás létrehozására, mely mindegyik fél számára elfogadható.

Észrevételeim szerint sokat javíthat az agresszív gyerek viselkedésén az, ha valami olyan típusú játék felé irányítom a figyelmét, mint például:

- építő jellegű foglalkoztató játékok (pl. legóval vagy építőkockákkal),
- játékos formák élménytartalommal (pl. pszichodráma, bábozás, festés, rajzolás),
- közösségi játékok, melyek a szociális integrációt segítik elő (pl. labdajátékok, társasjátékok, táblán játszott játékok, mozgásos játékok).

4. AZ ISKOLAI ERŐSZAK SZEREPLŐI

Az iskolai erőszak szereplői három csoportra oszthatók: a zaklató, az áldozat és a szemlélő. Mindhárman szereplői az iskolákban, a játszótereken, az utcán megtörtént szomorú, erőszakos eseményeknek.

A zaklató kiszemeli az áldozatát, gúnyolódik vele, fenyegetőzik, tettelesen is agresszívabbá válik, hogy rettegésben tartsa áldozatát. A zaklató képtelen egészséges kapcsolatokat kialakítani, nincs benne empátia, de mindeközben úgy érzi, hatalma van társai felett.

Az áldozat azon töri a fejét, hogyan tudná elkerülni a zaklatót. Haragszik önmagára és a zaklatóra, a szemlélőkre és a felnőttekre, akik nem védik meg őt.

A szemlélők négyféle magatartást tanúsíthatnak:

1. a zaklatótól való félelmükben továbbra is az áldozatot okolják,
2. maguk is bekapcsolódnak a zaklatásba,
3. nem érznek erőt magukban ahhoz, hogy véget vessenek a zaklatásnak,
4. a legrosszabb esetben nem érzik szükségét annak, hogy véget vessenek

neki. [29-30-31.o.]

Az erő, a státusz és a hatalom egyenlőtlensége jellemző: az áldozat alacsonyabb rendű, mint a zaklató személy, következésképpen nem képes megvédeni a támadásokkal szemben önmagát. Az áldozatok reakciói közt megtalálhatók a pszichoszomatikus tünetek, a teljesítmény motiváció csökkenése és az önbecsülés elvesztése.

Olweus elkülöníti az áldozatok és a zaklatók tipikus jellegzetességeit az iskolásoknál, melyek nagyon hasonlítanak a felnőttek munkahelyi kontextusban feltárt tulajdonságaikhoz. Az áldozatok jellegzetes módon szorongók, visszahúzódók, alacsony önértékeléssel rendelkeznek, fizikailag gyengék, másként néznek ki, mint a többség.

A zaklatók: gyakran erősek fizikailag, különböző kontextusokban agresszívan viselkednek, hajlanak arra, hogy másokat domináljanak, impulzívak, önbecsülésük tekintetében pedig magabiztosak.[10]

Ezek azok a jegyek, amelyek figyelmet ébresztenek, nem egy patológiás személyiségfejlődés első jeleivel, első tüneteivel állunk-e szemben, amelyekkel persze nagyon nehéz már iskoláskorban foglalkozni, de minél fiatalabb egy gyerek, annál nagyobb a karakter módosításának a lehetősége.

A rangsorképző agressziónál a fő motívum, hogy legyőzzem a másikat. Hogy egy ranghellyel előbbre lépjek, mint a riválisom. Nem akarok fájdalmat okozni, nem akarok szenvedést okozni, győzni akarok. Sok ezer évvel ezelőtt az egymással küzdő tizenéves görög

gyerekek így találták ki a sportot. A sport tulajdonképpen azoknak a vetélkedő játékoknak a keretek közé szorítása, amelyeket az ilyen típusú rangsorképző agresszióban a gyerekek játszanak. Az antiszociális agresszió az agresszivitás legfontosabb célja vagy motívuma az elégtétel, a gyűlölet, a fájdalom okozása, a másik megalázása. A kötekedő agresszió esetén a hatalom érzésének vágya mellett a figyelemkeresés a döntő motívum. Ez pedagógiai szempontból hihetetlenül fontos. Ezek a kötekedő agresszorok ugyanis nem népszerűtlenek. Miközben az antiszociális agresszor mindig népszerűtlen, a kötekedő agresszor sokszor népszerű. Mintha az osztálytársaknak tetszene, hogy az agresszor kiválasztja a gyenge és kiszolgáltatott áldozatot, és folyamatosan zsarolja, kínozza, megalázza őt. A kötekedő agresszor számára tehát – szemben a más típusú agresszív aktusok elkövetőivel – alapvetően fontos, hogy áldozatával szemben egyértelmű fölényben legyen, tehát agresszivitása „tárgyaként” magánál mindig gyengébb, kiszolgáltatottabb, fiatalabb gyereket választ.

Visszatérve az áldozathoz, az ilyen gyerekekben igazában már az iskolába lépéskor ott van a kiszolgáltatottság élménye. Félnék a kortársaktól. Ennek is van családi háttere, e mögött is meghúzódhatnak tapasztalatok. Nem véletlen, hogy nagyon gyakran egyik például, nem véletlen, hogy nemegyszer túlvédő, túlgondozó szülői háttérben nőnek fel, és ezek legalább olyan fontos tényezők, mint az, hogy szemüvegesek vagy túlsúlyosak. Az ilyen gyerek a kihívás helyzeteiben képtelen a másik szemébe nézni, a szemét mindig lesüti, a válla előreesik, a háta meggörnyed. A meggörnyedt hát, az előreesett vállak, a lefelé forduló tekintet, a gyors, ideges mozgás, ami különösen kislányoknál még kéztördeléssel is párosul, ez az a fajta magatartás, amely valakit áldozattá tesz. A kötekedő agresszor azonnal „rászáll” az így reagáló gyerekekre, mert pontosan tudja, hogy céljának megfelelő áldozatra talált.

Az áldozattá váló személyek leggyakrabban megfigyelt tulajdonságai:

- alacsony önértékelés;
- rettegés attól, hogy nem felelnek meg valaminek;
- önmaguk hibáztatása;
- úgy érzik, hogy nincs irányítás, vezetés az adott közösségben;
- úgy érzik, hogy mások jobban tudják a helyzeteket felmérni, kezelni;
- nem tudnak másokkal megfelelő kapcsolatot kiépíteni, fenntartani;
- hiányos szociális készségek;
- szociális, érzelmi elszigeteltség;
- népszerűtlenség, el nem fogadottság.[9]

A gyerekeket, a potenciális áldozatokat mindenképp arra kell megtanítanunk, hogy ne küldjenek „áldozatüzeneteket” önmagukról! Húzzák ki magukat – különösen a kihívás, a

provokáció alkalmával –, tanulják, akár tükör előtt gyakorolják, hogyan kell a kihívó szemébe nézni, és azt mondani neki: hagyj engem békén! – majd utána lassan, nyugodtan odébb menni. Tilos ütni, mert akkor nagyon megverik. De tilos elszaladni is, mert ez üldözési reakciót vált ki, és akkor is megverik. Tehát, meg kell tanítani őt, hogyan kell lassan és viszonylag méltóságteljesen odébb lépni, a félelem minden jele nélkül. Ezekkel a játékokkal nagyon sok áldozat esetében minimálisra csökkent az iskolában előforduló agresszív aktusok száma, amiből az következik, hogy a kötekedő agresszornak nem volt áldozata, mert ő csak az áldozattal tud együtt létezni. Ha nincs áldozat, nincs kötekedő agresszió. A mai úgynevezett osztályközösségek tragédiája, hogy mindig a kötekedő agresszonnal tart, vagyis figyelmével „megerősíti” a kötekedő kedvet.

Az iskolai erőszakot kísérő leggyakoribb megnyilvánulások:

- a társadalmi közösségi szabályok megszegése, (az oda nem tartozás érzése, visszautasítottság miatt, helyzet fel nem ismerése, szabályok nem ismerete határok tartásának képtelensége);

- a családi kötelékek elszakítása, „kiszállás” a közösségből, bandákhoz, csoportokhoz, idősebbekhez csapódás;

- a sérült önérzet védekezése támadással (az iskola, mint szervezet és az ott dolgozók negligálása, ellenük szegülés)

- beilleszkedő, gyengébb – gyerekek megtámadása.[24]

A gyermekközösségi verbális agresszió lényegét tekintve nem sokban különbözik a tanáritól. Itt is megtalálhatjuk a fegyelmező célzatú erőszakot, hiszen egy-egy csoport vagy egy domináns tagja az agresszív megnyilvánulásokkal bizonyos megkövetelt normák, szabályok megtartására kívánja rákényszeríteni azt a társat, aki a megítélés szerint ezekben divergens, normaszegő.

Ezek a szabályok lehetnek azonosak az iskola, így voltaképpen a pedagógusok elvárásaival is, a gyerekközösség azonosul azzal a normarendszerrel, amelyet az intézmény közvetít és megtartását megköveteli, de kiegészülhet a diákok által még megteremtett elvárásokkal, ha ők maguk az intézményi követelményrendszert valamiért túldimenzionálják.[12]

Lehetnek a gyermekközösségi elvárások nagyon is ellentétesek az intézményével, amely például tanulást követel, miközben a diákság és ilyen esetben többnyire a család számára nem érték az a tudás, amelyet az iskola kínál és elvár. Ilyenkor az, aki mégis teljesíteni akar, könnyen szembekerül a többiekkel, s sajnos, a többnyire csak kezdetben verbális agresszió célpontja lesz.[5]

Vannak lényüknek, személyiségüknek, magatartásuknak, viselkedésüknek olyan elemei, amelyeken változtathatnak, akár kényszerből, akár egyfajta asszimilációs folyamat eredményeképpen. Egy tényező azonban megváltoztathatatlan, s ha ezért éri őket folyamatos atrocitás, szenvednek el gúnyt, megvetést, a folyamat nem lesz reverzibilis: ez a „faji”, „kisebbségi” hovatartozás. Ha egy közösségben egyszer elkezdődik a megkülönböztetés, az többnyire megállíthatatlan. Ha sikerül is tanári ráhatással, folyamatos kontrollal csökkenteni a megnyilvánulások számát, latensen mindig jelen van az előítélet a maga mérgező valóságában.

A korábbiak fényében világos, hogy az iskolai életnek óhatatlan velejárói a konfliktusok. Problémát nem pusztán létük, hanem az ügyetlen (túlzottan tekintélyelvű vagy túlzottan megengedő) beavatkozásból fakadó feszültség, frusztráció okoz. Maguk a konfliktusok egy organikus folyamat részei: nélkülük sem a gyerekek egészséges – az egyenrangú és a hierarchikus viszonyokat, a közösségi normákat megtapasztaló – felnövekedése, sem az iskolai szervezet új viszonyrendszerének kialakulása nem volna elképzelhető. A konfliktusok a fejlődés energiáját szolgáltatják, ha megoldásuk folyamatával képesek vagyunk támogatni ezt a fejlődést. Ennek záloga egy olyan, közösségi és jövőorientált konfliktuskezelő stratégia alkalmazása, amely lehetőséget teremt a konfliktus valamennyi érintettjének részvételére, a résztvevők sajátos és egyéni helyzetének, a konfliktussal kapcsolatos élményeinek érzelmi és értelmi átdolgozására, a konfliktushelyzetben keletkezett károk helyreállítására és a jövőre vonatkozó megállapodások megkötésére.[8]

5. SZEMBEN AZ AGRESSZIÓVAL

Dr. Bagdy Emőke – az érzelmi biztonság alapját képező oltalmazó anyai gondoskodás fontosságát hangsúlyozta, amikor arról beszélt, a szeretet nyelvét kell alkalmazni, ha az agresszióval bánni szeretnénk. Akkor lesz képes a gyermek az agresszió helyett adaptívan megküzdeni a szorongást keltő stresszel, ha megfelelő ideig és módon éreztetik vele, biztonságban van. [2]

Dr. Vekerdy Tamás gyermekpszichológus, fokozván a korábban elhangzottak jelentőségét, a fogadó és elfogadó szülői közeget emelte ki, mint az agresszió megelőzésének leghatásosabb módját. A mesélés, a testi közelség, a látszólag haszontalanul eltöltött közös idő, a közös „kakaóivások” mind érzelmi biztonságot jelentenek a gyerek számára, s hasonló pedagógiai légkörben sokkal fontosabbak a gyerek későbbi jólléte és az agresszió megjelenésének valószínűsége szempontjából.

Az iskolai erőszak nem új jelenség, már 17. századi feljegyzéseket is találunk arról, mennyi probléma volt az iskolákban, nem segített az erőszakos, testi, lelki fenyegetés, sanyargatás, és ahogyan már több kutatás is igazolta, előfordulása és gyakorisága sem az adott ország gazdasági helyzetétől, sem életszínvonalától, sem oktatási rendszerétől nem függ, az azonban igen, hogy miképpen előzik meg, kezelik.

Számos ok vezethet ahhoz, hogy egy gyerek agresszívvá válik, pl. családon belüli, vagy kortársak közötti konfliktusok, erőszak, elfogadás, szeretet vagy támogatás hiánya, sikertelenség, kudarcok. Bizonyos tényezők – pl. korai agresszió, korai szerhasználat/függőség, magatartási problémák -, már egészen fiatal korban előre jelzik a veszélyeztetettséget, illetve előre bejósolhatók, ha nem kap az érintett gyerek megfelelő segítséget, a későbbiekben baj lesz. Rizikófaktor továbbá az erőszak általános jelenléte (az „erőszak kultúrája”), az elszigetelődés, a széteső, konfliktusos közösségek, családok. Ezért minden gyerek esetében elengedhetetlenül fontos az érzelmi biztonság kialakítása, a családon belüli szoros és támogató kapcsolatok megléte, iskolában és közösségben pedig a segítőkész, támogató tanárok és más szakemberek (orvos, védőnő, pszichológus, szociális munkás, kisegítő személyzet) magatartása, példamutatása, együttműködési készsége, a partnerség a szülőkkel, gyerekekkel, és egymással.[24]

Az agresszív viselkedés és a nevelés:

A nevelésnek az egyik legfontosabb törekvése, hogy a gyerekeket megtanítsa az együttműködésre, a konfliktusok megoldásának társadalmilag elfogadott módjaira, az agresszív impulzusok kontrolljára, a nyíltan támadó fellépések kiküszöbölésére.

A türelem a gyermeknevelésben az egyik legfontosabb erény, melynek csírája mindenkiben benne van, de szinte egész életünk folyamán fejlesztenünk kell.

A nevelési helyzet erősödését segíti a jutalom, gyengíti viszont a büntetés. Büntetés nélkül nem nevelhetünk, de csak büntetéssel sem. Ez vonatkozik a jutalmazásra is. Az az ideális, ha több az elismerés és a jutalmazás, mint a büntetés. Hiba viszont, ha nem jutalmazunk, és nem büntetünk akkor, amikor annak helye és módja van, amikor alkalom nyílik rá. [15-95.o.]

A büntetés hatása lehet:

- pozitív, amikor a gyerek belátja hibáját, azt jóvá akarja tenni és a büntetést igazságosnak tartja,
- védekező hatású, amikor az egészet elhárítja magától, kibúvót keres,
- negatív hatású állandósággal, képmutatás, amikor „csakazértis” viselkedési formák alakulnak ki.

Az állandó büntetés gátlást alakít ki a gyermekben, fokozatosan aláértékeli magát, önbizalma csökken.

A jutalmazás az elismerés eszköze, mint megerősítés növeli a megtanult cselekvés megjelenésének valószínűségét. A kisiskolás korban a fogható jutalmakkal tudunk hatni a legjobban, de ugyanakkor törekednünk kell az erkölcsi jutalmak alkalmazására is. Ne csak a játék, a csokoládé, hanem a szülők és a tanító elismerése és szeretete is legyen jutalom a gyermek számára. [15-98.o.]

Az agresszív viselkedés egyik jellegzetes fajtája a szembeszegülő viselkedés. Ez sem kivételesnek, sem kórosnak nem mondható. Ezek a szociális poszt kivívására, az autonómia fokozatos megteremtésére irányuló kísérletek.

Fontos, hogyan reagál a gyerek szófogadatlanságára a szülő. Nem oldja meg a helyzetet, ha a szülő meghátrál, és az sem, ha felül akar kerekedni.

- legfőképp az szolgálja az önkontroll és a megfelelő reagáló képesség kialakulását, ha ezek a helyzetek a józanész és a hétköznapi realitás szintjén oldódnak meg.

- a másik jellegzetes fajtája az általános agresszív magatartás, mely elsősorban a kortársakkal szembeni támadó, önérvényesítő magatartást jelenti.

- gyakori az ilyen a testvérféltékenység helyzeteiben, vagy akkor, ha a gyerek alárendeltnek érzi magát más gyerekekkel szemben.

- egy adott életkor után már nem támadjuk meg azt, aki nyilvánvalóan erősebb.

- ha az agresszív viselkedés fennmarad, az általános viselkedésstratégia részévé válik.

- Bandura bebizonyította, hogy az agresszív viselkedés tanulható, és az agresszívan viselkedő felnőttet nagy eséllyel utánozzák a gyerekek. Növeli a gyerek agresszív viselkedését a vele való otthoni bánásmód, az elhanyagolás, a bántalmazás. Ezek a gyerekek közösségbe kerülve a barátságos közeledésre is agresszívan reagálnak.

- Patterson (1982) dinamikai keretbe foglalta a szülő-gyerek kapcsolat és az agresszív viselkedés magyarázatát. Az agresszív magatartás hatalmi stratégia, kölcsönös kényszerítéshez vezet. A legtöbb gyermeknél megfigyelhető averzív viselkedés az anyával szemben, melyek előidéznek, hogy az anya gondosan kielégítse a gyermek szükségleteit.

- a parancsolgató szülői magatartás akkor idéz elő nagy eséllyel agresszivitást, ha a parancsok primitíven megfogalmazottak, fenyegetők, kötekedők vagy bizonytalanok. Elősegíti a létrejöttét, ha a szülő nagyon gyakran kritizál, nagyon gyakran negatív, elutasító.

Olweus (1993): 4 tényezőt sorol fel, melyek hatása hozzájárul az agresszivitás kialakulásához.

- az anyai elutasítás
- az anyai engedékenység az agresszivitással szemben
- az anya és az apa hatalmi eszközökkel való fellépése
- a fiú temperamentuma.

Az agresszió nagyon gyakran nem egyéb, mint a figyelemkeresés negatív formája, vagyis a gyermek azért agresszív, hogy a személyében, akivel függőségi kapcsolatban van, figyelmet ébresszen maga iránt. [22-146.o.]

Az agresszív magatartás rizikó faktorai:

Számos kutatás bizonyította, hogy az erőszakos viselkedést különböző dolgok komplex együtt hatása váltja ki. Azok a gyerekek, akiknél több rizikófaktor is jelen van, valamint az alábbi tüneteket produkálja, nagyobb figyelmet érdemelnek: intenzív harag, gyakori dühkitörések, nagyfokú érzékenység, könnyen frusztrálhatóság, korábbi agresszív viselkedés erősödése, fizikai vagy szexuális erőszak áldozatává válás, családi vagy egyéb közösségben történő erőszak megtapasztalása, genetikai hajlam, média által közvetített erőszak, alkohol- vagy droghasználat, szociálisan, gazdaságilag hátrányos családi háttér (szegénység, munkanélküliség, válás, a távoli család támogatásának elvesztése, egyedülálló szülő), fejsérülésből adódó agykárosodás.

Mi a teendő? Természetesen az a legjobb, ha mielőbb szakembert hívunk segítségül. A korai kezelés sokat segíthet, melynek fő célja, hogy megtanítsa a gyermeknek, hogyan kezelheti a haragját a megfelelő módon, hogyan fejezheti ki csalódottságát, frusztrációját, következményeit.

Megelőzési lehetőségek

Kutatások kimutatták, hogy a legtöbb agresszív viselkedési mód mértéke csökken, amennyiben a fenti rizikófaktorok száma csökken, vagy kiiktatódik. A legfontosabb teendő, hogy a lehető legkevesebbre minimalizáljuk azokat az erőszakos hatásokat, melyek gyermekeinket érhetik, legyen szó az otthoni vagy iskolai környezetről, vagy a média hatásairól. Mindannyian tudjuk, hogy az erőszak erőszakot szül. Az eddigieknél nagyobb figyelmet kell fordítani a gyermekek elleni erőszak megelőzésére, a szexuális felvilágosításra, a gyermekkori agresszió minél korábbi kezelésére, a gyermekek által nézett TV/video/mozifilmek ellenőrzésére, megfelelő életkori kategóriába sorolására.

A média hatásai

Közismert tény, hogy a gyerekek a legtöbbet az őket ért hatásokból tanulnak, utánozzák mindazt, amit látnak, még akkor is, ha az inger képernyőről érkezik. Felmérések igazolták, hogy az elmúlt 30 évben, a televízióban és mozivásznon megjelenő agresszív jelenetek számával arányosan növekszik a fiatalok által elkövetett erőszakos cselekedetek száma. Az erőszakos filmek azt a képet sugallják a gyerekeknek, hogy ez a viselkedés teljesen elfogadott, sőt, szükségszerű, esetenként pedig jó mulatság.

Minden szülő és tanár fontos feladata, hogy megóvja a gyerekeket az agresszív filmek hatásaitól, felhívja a gyerekek figyelmét az erőszakos filmek veszélyeire és azok nézése helyett más, izgalmas és szórakoztató szabadidős elfoglaltság lehetőségét biztosítsa. Hiszen senki sem szeretné, hogy gyermekéből agresszív felnőtt váljon![9]

A konfliktus megoldása hosszabb időt igényel, konfliktuskezelési szemléletet követel.

Különböző konfliktuskezelési módszereket ismerünk:

- Minimális hatékonyságú módszer lehet: kényszerítés, meggyőzés, beletörődés, halogatás, koalíció alakítása, megvásárlás.

- Közepes hatékonyságú módszer lehet: nyílt verseny alkalmazása, segítségkérés, felettesnek, vagy más érintettnek való átadás, szétválasztás.

- Leghatékonyabbnak tekinthető módszer lehet: a konfliktushelyzet tisztázása, közös cél megtalálása, munkacsoport átszervezése, önelemzés. [8]

Az együttműködés szellemébe jól illeszkedik a konfliktuskezelés resztoratív szemléletének alkalmazása. A már négyéves kortól használható módszer iskolai alkalmazhatóságát Negrea Vidia mutatta be. A kommunikációs módszer segít a kapcsolatok helyreállításában és a károsodások jóvátételében, mivel meggyógyítja az érzelmi sérüléseket, átalakítja a kapcsolatokat. Általában a konfliktushelyzetben hasonló szorongást, félelmet, kétségeket él át az áldozat, a közösség és az elkövető is. A resztoratív szemléletben közösségi

élménnyé formálható a konfliktus feloldása, az elégedettség pedig – mivel újra létrejön a kapcsolat a sértett és az elkövető között – közel 90 százalékos. A probléma kezelésében szakértőként kezeli a bűnöst és az áldozatot, az összes érintettet bevonja a folyamatba, hogy kiderüljön, mire van szükség a konfliktus feloldásához és megelőzéséhez. A megtorló attitűd helyett helyreállító szemléletet alkalmaz, az érzelmek feltárásával és kifejezésével az érintettséget és az egyéni megélést helyezi a középpontba. Mindenkinek megjelennek az érzése, a nézőpontja: az elkövető vállalhatja a felelősséget, az áldozat elmondhatja az érzéseit és az általa kívánatosnak tartott jóvátétel módját a gondoskodó közösség kibékítésén keresztül.

A resztoratív (helyreállító) konfliktuskezelés szemlélete sok tekintetben különbözik az igazságszolgáltatás vagy fegyelmi felelősségre vonás szemléletétől. Már az eljárás tárgya, témája is jól érzékelteti ezt a különbséget, hiszen a resztoratív konfliktuskezelésben mindig valaki vagy valakik megsértéséről, tehát a személyeknek, közösségnek okozott kárról beszélünk, ahelyett, hogy egy elvont szabályra vagy törvényre hivatkoznánk. Bár a szabályok és törvények pontosan azért születtek, hogy a leggyakrabban előforduló normasértésekkel kapcsolatos fellépést egyszerűsítsék, éppen ebből következik, hogy a használható normák és szabályok kellőképpen általánosak (nem különböztetik meg a tyúklopást a kabátlopástól, pláne nem a tulajdonos személye szerint), s így meglehetősen távol esnek a normasértés emberi dimenziójától. Ezek, a jogi típusú normák (s ilyen a Házirend is), pontosan az általánosságot megcélzó hangütésükből fakadóan váltak érdemben használhatatlanná a pedagógiai folyamatban.

A módszer célja nem a büntetés, vagyis az elvont normák elvont gesztusokkal való megerősítése, hanem a belátáson alapuló jóvátétel. A károkozás hatásainak érzelmi megélése és belátása segíti a norma interiorizációját, vagyis tényleges nevelő hatással bír, ellentétben a büntetés külső normákra emlékeztető és hatalmi pozícióból megtett, tehát mintegy a „felettes én”-t megszólító folyamatával.[8]

A megközelítés módja sok szempontból eltér az iskolai gyakorlatban, elsősorban a fegyelmi eljárásban megszokottól:

Az érzelmekkel is dolgozik, nemcsak a tényekkel. Nemcsak azt vizsgálja, hogy mi történt, hanem azt is, hogy az érintettek mit éreztek ennek kapcsán, s hogy milyen hatást váltott ki belőlük a történet. Csak egymás érzéseinek megismerésével képzelhető el a valóságos belátás és a jóvátétel igényének felébredése, s csak ilyen feltételek mellett képzelhető el, hogy elérje a másik lényeges célját: éspedig az áldozat megkönnyebbülését, a valódi megbocsátás megélését.

Lehetőséget teremt az áldozatnak érzelmi kifejezésére és a megbocsátásra. Érdemes külön is kifejteni a fent már előrebocsátott gondolatot, mert rendkívül fontos eleméről van szó. A megbocsátás nem egyszerűen a nagylelkűség gyakorlása, hanem olyan szükséglet, aminek az áldozat nem feltétlenül van tudatában, de ami nagymértékben befolyásolja az ő állapotát és közérzetét. Amikor egy gyereket társai bántanak, ő azt tanulja a helyzetből, hogy ő bántható; a biztonságérzete nemcsak az adott szituációra és konkrét szereplőire vonatkozólag csökken. Az elszenvedett abúzus önértékelésére és a világhoz való viszonyára általában is rányomja a bélyegét. Egy ilyen gyermeknek elemi érdeke, megkerülhetetlen szüksége a másik megbánásának és a saját megbocsátásának megélése, hogy megszabaduljon a sérelem generalizálódott hatásától.

Támogató közeget biztosít az áldozatnak és az elkövetőnek is. A „hagyományos” konfliktuskezelési helyzetekhez képest újszerű, hogy a konfliktus rendezésére irányuló megbeszélésen az áldozat is jelen van, s újdonság az is, hogy a megbeszélés érzelmekkel is dolgozik. Mindez csak úgy képzelhető el biztonságos formában, ha az elkövető és az áldozat egyaránt támogatást kap nehéz helyzetében. A támogatók olyan személyek, akiknek a jelenlétét az elkövető és az áldozat igényli, akiknek a jelenlétében ők biztonságban érzik magukat. A támogatók nem „ügyvédek”, nem feladatuk az általuk támogatott résztvevő megvédése vagy képviselése, s egyáltalán nem szükséges, hogy az elkövető támogatója egyetértsen a szóban forgó cselekedettel; nem a cselekedettel, kapcsolatos ítéletével, hanem személyében támogatja az elkövetőt. A támogatók tehát önmagukat képviselik, de nyilvánvalóan behozzák az őket felkérő érintetthez fűződő erős érzelmi kötődésüket, felelősségérzetüket is a folyamatba, és saját érzéseik, gondolataik megjelenítésével további erőforrásokat jelentenek a konfliktus megoldásához. Sajátos pozíciójukból adódóan gyakran ők képesek a legkreatívabb és legadekvátabb javaslatok megfogalmazására.[8]

Kitágítja az érintettek körét, vagyis nemcsak a helyzet közvetlen résztvevőivel dolgozik, hanem mindazokkal, akikre az adott konfliktus valamilyen formában hatott. Így megmutatja a tettek tényleges súlyát, és kompetenciát ad a tágabb közösségnek, hogy visszajelzést adjon és megvédje normáit; egyúttal a normák „megszemélyesítésével” segít az elkövetőnek a belátásig való eljutásban.

Maga a helyzet szolgál példával és pozitív tapasztalattal az elfogadás, hatékony kommunikáció és együttműködés megtapasztalására. A beszélgetést vezető segítő a helyzetet csak „facilitálja”, azaz támogató jelenlétével segíti, hogy az érintettek saját maguk alkossák meg a megállapodást. A facilitátor a kereteken őrökdi, de semmiféle tartalmi javaslatot nem tesz. Olyan közeget biztosít, amiben mindenki biztonságosan kifejezheti az érzéseit és

elmondhatja a javaslatát, s segíti a résztvevőket az ehhez adekvát kifejezési módok megtalálásában. Így a helyzet a hatékony kommunikáció és együttműködési készség fejlesztésévé is válik, s a siker megerősíti a résztvevőket, hogy az itt megtapasztalt készségeik alkalmazására máskor is törekedjenek.

Szeretetre s élménydús, aktivitáskereső közösségre van szükség ahhoz, hogy iskolai keretben is elkerülhetővé és kezelhetővé váljon az agresszió. Az együttműködés együttes élményének jelenségét kidolgozó Mérei Ferenc nevét viselő intézmény mindent megtett, hogy megállítsák az agressziót.

A pedagógusok részéről szükség van újfajta szemlélet kialakítására. Fontos, hogy a tanárok jobban koncentráljanak az egyének megismerésére és kevésbé kezeljék homogén csoportként az osztályokat. Továbbá fontos lenne a csoportmunka előtérbe helyezése a megszokott frontális oktatásnál. Ezek persze többletenergiát kívánnak a már így is túlterhelt és rosszul fizetett oktatóktól.[5]

Kutatások alátámasztották, hogy a nevelő karaktere, személyisége messzemenően meghatározza a helyet, melyet a gyermek iránt tanúsított magatartása alapján elfoglal. Nincs külön nevelői attitűd, nincs értelme - de nem is lehet hosszú ideig - más arcot mutatnunk gyermekeinknek, tanítványainknak, mint amilyenek valójában vagyunk, és magunkat, egész személyiségünket kell előbb olyanná - vagy megközelítően olyanná - alakítanunk, amilyenné gyermekeinket vagy tanítványainkat nevelni szeretnénk. [22-137.o.]

Okos és felelős pedagógus, különösen, ha osztályfőnök, csoportnevelő, ha egy új gyermekközösséget kap, vagy a már ismert közösségbe új gyerek kerül, az első pillanattól megfigyeli annak verbális közléseit, metakommunikatív megnyilvánulásait. Figyeli viselkedésének egész rendszerét, megpróbálja feltérképezni a személyiségeket abból a szempontból is, hogy hordoznak-e olyan jegyeket, amelyek kiválthatják az agressziót minden irányba és irányból. Fontos elem a korai feltárás és feloldás.

A korábban megismert, feltárt jelenségek alapján jó diagnózis készíthető, és a folyamat sok esetben időben visszafordítható beszélgetéssel, törődéssel, családlátogatással, referenciaszemélyek segítő bevonásával.

Az agressziókezelés fontos személyiségjegyeket és nagyfokú módszertani kultúrát igényel a pedagógustól. Alapvető fontosságú tényező a pedagógus emberképe. Ez határoz meg voltaképpen minden teendőt, hiszen itt ragadható meg, kinek, minek látja a tanítványát, különösen a problémásat, a magatartászavarost, a védelemre szorulókat, az agresszort és áldozatát egyaránt.[8]

Elengedhetetlen a higgadtság megőrzésének képessége, az önuralom, a saját erejébe vetett hit. Persze ehhez tekintély is kell, melyet nem könnyű megszerezni.

Alapvető fontosságú az empátia és az ok feltárára való elszántság. Ez roppant sok odafigyelést, törődést és időt igényel.

Nagyon fontos volna a higgadtság mellett a humor. Hasznos képesség az elterelés művészete is. Bölcsesség is szükségeltetik.

A veszekedésre, fegyelmezésre elfecsérelt, a pedagógiai hatékonyság szempontjából elvetélt időt sikerült személyiség- és szemléletformálásra, emberi kapcsolatok mélyítésére és még nagyon sok másra fordítani. Természetesen ehhez is szükséges a megfelelő pedagógus, aki mindvégig kézben tudja tartani a dolgokat, irányítani tud, és nagyon komolyan veszi feladatát.[3]

Az is kiderül, hogy talán a pedagógus részéről a stabilitás a legfontosabb követelmény. A gyerekek számára biztos támasz kell, egyfajta szakmai, emberi alázat is. Annak az elismerése, hogy én sem tudhatok mindent, nekem sem lehet feltétlenül mindenkihez „utam”. Gyakran van szükség segítőkre, tantestületen belül vagy kívül. Együttműködő szülők, egy jó edző, külső segítő munkatárs, valamilyen külső, pozitív nevelő hatású közösség vezetője vagy ottani kortárs segítők, pszichológus vagy pszichiáter, ha indokolt számtalan lehetőség kínálkozik. Mindenképpen meg kell találni s igénybe kell venni a megfelelőt.

Feltétlenül kerülendő: az előítélet, a stigmatizáció, a hatalomfitogtatás, az önteltség, a sértődés, a saját agresszió, az elhanyagolás.

Minden „ősi”, jól bevált módszert ki kell próbálni, amellyel köztudottan meg lehet előzni vagy kezelni lehet a fenyegető vagy létező gyermeki agressziót. Elsősorban a pozitív énkép kialakítására, erősítésére, a sikerélmény megélésére alkalmas tevékenységek megtalálására kell gondolnunk. Különösen figyelni kell az olyan képességek feltárára, amelyek nem kötődnek szorosan az oktatáshoz, osztályzatokkal sem tudjuk mérni, értékelni.

A durva, nagy hangerejű „jelenetekben” elhangzó szavak agresszív tartalma, ereje evidens. Gyakorta fordul elő azonban, hogy olyan aszimmetrikus interperszonális szituációban, kapcsolatban, mint a tanár-diák viszonyban elhangzó néhány hüvös, de a kiszolgáltatott fél emberi méltóságát porig alázó mondat súlyos károsodásokat, akár életre szóló sebeket okoz az önértékelésben.

A tanári verbális agresszió típusos példája az „elvárások rendszerének letámadásos” közlése, többnyire még a tanév elején, különösen újonnan átvett és főként a belépő osztályok esetében. Sok tanár úgy kívánja megalapozni tekintélyét, hatalmi pozícióit, vezető szerepét, hogy követelményeit olyan rideg, fenyegető beszéd- és viselkedésstílusban közli

tanítványaival, hogy az kezdetben és főként a kisebbeknél feltétlenül félelmet, a nagyobbaknál dacot, majd ellenállást, „bekeményítést” válthat ki. Mindezekből pedig már nagyon könnyen lesz támadás, agresszió.[15]

Gyakori az olyan eset is, amikor a verbális erőszak célja a valamiért problémás gyermektől való mielőbbi megszabadulás. Ennek érdekében a pedagógus folyamatosan zúdítja a gyerekre a megjegyzéseit, rendszerint az idő múlásával, a konfliktusok szaporodásával, a kapcsolat elmérgesedésével egyre durvább közléseit.

Nagyon fontos, hogy az iskolai és szülői ház nevelési módszerei megegyezzenek. Ha nincs megegyezés, akkor nehéz a tanítónak nevelni. [28]

Az agresszív viselkedés visszaszorításának lehetőségei:

- logikai érvelés
- nem túl szigorú büntetés
- az agresszió modelljének megbüntetés
- nem agresszív modell jelenléte
- empátia kialakítása
- sport az agresszió pozitív energiát biztosító szerepét a szabályoknak megfelelően használjuk fel.

Az iskolai agresszió megelőzése és beavatkozási lehetőségek

A probléma kezelésével foglalkozó számos elgondolás két nagy területköré rendezhető: megelőzés és beavatkozás. A két terület nem válik el teljes mértékben egymástól. Gyakran ugyanazokat a módszereket használjuk a megelőzés és a korrekció céljából is. A megelőzésnek korrekciós hatása lehet, és a beavatkozást is lehet preventív módon alkalmazni. Valójában a megelőzés és a beavatkozás megkülönböztetése csak a tennivalók súlypontozásának a kérdése.

A megelőzési programok célja az agresszív viselkedés megelőzése, illetve aki alakulóban lévő agresszív viselkedések kordában tartása. A különféle megelőzési programok közül a Dann (1997) által javasolt módszer legfontosabb elveit szeretném ismertetni. Dann a megelőzési programok szempontjából a következő elvárásokat tartja fontosnak:

1. A tanár-diák viszony minőségének javítása. A tanár-diák viszony milyensége minden megelőző program központi kérdése. Kutatások bizonyítják, hogy a tanár érzelmileg meleg, pozitív beállítódása és a megfelelő nevelési stílusa kedvezően befolyásolja a tanítás légkörét.

2. A szociális tanulás lehetővé tétele. Legtöbb helyen ezt „iskolai szociálistréning” program formájában valósítják meg. A tréning legfontosabb célja az együttműködés

képességének kialakítása és az agresszív viselkedéshelyettesítése társadalmilag elfogadott viselkedésekkel.

3. Közös alapértékek és normarendszerek megteremtése. Az iskolai szabályok és normák kidolgozásába bevonják – a tanárok mellett – a tanulókat, a szülőket és az iskola pszichológusát is. Így a tanulók jobban tudnak azonosulni az iskolai normáival (például szünetek alatti jobb felügyelet, szankciók a szabályok megszegőivel szemben stb.). A szabályok betartásánál figyelembe kell venni minden érintett személyiségének a tiszteletben tartását.

4. Pozitív teljesítmény- és énkép átadása és kialakítása. Fontos, hogy ne csak a negatív teljesítményt és viselkedést jelezzük vissza a tanulók felé, hanem minden esetben erősítsük meg a jó teljesítményt, a helyes viselkedést is (ezt gyakran „elfelejtjük” jelezni a tanulóknak, mert ezt természetesnek tartjuk).[26]

6. AZ ISKOLA ÉS A KÖZÖSSÉG SZEREPE AZ ERŐSZAK MEGÁLLÍTÁSÁBAN.

A nevelési folyamat komplexen érvényesül az iskolai nevelésben. Ugyanis, hogy milyen emberré, milyen értékekkel rendelkező személyiséggé válik a tanuló az iskola a maga eszközeivel és lehetőségeivel igen jelentősen hozzájárul. [21-354.o.]

Az embernek a szociálpszichológia fogalomrendszerét használva_ szocialista alapszükségletei vannak, s ezek kielégítése éppen olyan fontos, mint pl. a biológiai alapszükségleteké. Ide sorolhatók: a biztonság és védettség, az elismerés és viszonzás, az érvényesülés utáni vágy. Ha ezek nem elégülnek ki, akkor az emberek idegenek maradnak egymás számára. Ha kielégülnek, megvan a talaja a kontaktusok és szimpátia kapcsolatok megteremtésének. ha a tanuló az osztályban biztonságban érzi magát, tanárai és társai elismerik, ha rokonszenvezései viszonzásra talál, ha érvényesül, akkor elfogadja az osztálykötelékeket, és otthon érzi magát benne, egocentrizmusa lefékeződik, aláveti magát az osztálynormáknak, elismeri a vezetőket, a csoporttal szolidáris, és a csoportcélokat sajátjának ismeri el. Ellenkező esetben, ha szociálisan passzív típushoz tartozik, bátortalan lesz, és pereméletet folytat. Ha szociálisan aktív típushoz tartozik, akkor magatartása agresszív és támadó, nyugtalanságok okozója és békebontó lesz.

Az iskolai nevelőnek jó kapcsolatba kell kerülnie növendékeivel, az egész osztállyal, mint egységgel, önálló organizmussal, amelynek szervező központja jelen esetben a tanár, különösen az osztályfőnök, illetve az iskola igazgatója.

Az osztályfőnök legyen a közösség jó vezetője, az osztály látható feje, akinek mindenről tudnia kell, aki segítően is be tud avatkozni a tanuló életébe, akinek baráti jószándékában, erejében és igazságosságában minden körülmények között lehet bízni, s akitől sok érdekes dolgot lehet tanulni.[8-192.o.]

Tehát a jó közösségi szellem kiépítése az iskolai nevelőnek is legelső feladata. A közösségi szellem kimunkálására bizonyos időre van szükség. Erre, különösen év elején, amikor új osztályt vesz át a nevelő, időt kell engedni. Ez az idő azonban kamatosan térül vissza később, amikor a gyermekek benső és örömteli együttműködésével és nem szakadatlan ellenállásuk, sőt ellenséges magatartásuk közben kell tanítania egész évben.

Az agresszióknak jutalmazása is, büntetése is újabb agresszió forrása, mit tehet a nevelő és a közösség?

A gyermeki harag akkor szabályozható legjobban, amikor a gyermek viselkedését nyugalommal és megértéssel szemléljük, amikor igényeink nem lépik túl teljesítőképességének határait, és amikor az igényeinkhez való következetes ragaszkodás

egyöntetű tapasztalatokat biztosít számára anélkül, hogy ez a következetesség mechanikussá, rutinszerűvé válna, mely a gyermek emocionális és fizikai jólétét feláldozza egy merev szabályrendszer igényeinek. a szabályok megszegését a körülmények mérlegelésével kell megítélni és nem egyszerűen a nevelő tetszése, hangulata alapján. [23-121.o.]

Természetesen itt is az a leghatékonyabb módszer, ha nem jutunk el az agresszió súlyosabb megjelenéséig, vagyis a megelőzés nagyon fontos.

Ezért a szociális alapszükségletek kielégítését minden tanuló számára biztosítani kell. Ezzel egyszerre fejlődik a közösség és az egyén. [21-356.o.]

Ha a gyerekek sok időt töltenek együtt, óhatatlanul összekapnak néha. Ezért fontos, hogy megtanítsuk nekik, hogyan oldhatják meg békésen a problémáikat és a konfliktusaikat. Ehhez mindenekelőtt érteniük kell a barátaik kívánságait és igényeit, valamint határozottan kell képviselniük saját szükségleteiket. Ezen kívül képesnek kell lenniük arra, hogy kedvesen és igazságosan együttműködve jussanak el a megoldáshoz.

Problémamegoldás:

Az alábbi hat lépés bármilyen természetű probléma megoldása során működik:

1. Azonosítsuk, definiáljuk a problémát!
2. Soroljunk föl lehetséges megoldásokat!
3. Értékeljük a megoldásokat, vegyük sorra mindegyik előnyeit és hátrányait!
4. Válasszunk ki egyet!
5. Készítsünk tervet, és valósítsuk meg!
6. Értékeljük a problémát és a megoldást. Mi okozta a gondot?

Megelőzhető-e egy hasonló probléma a jövőben?

Hallgassuk végig a gyerekek megoldási ötleteit, érveit, és próbáljunk meg közösen megegyezni a megoldásban. Így megtanulják, hogy általában nem csupán egyetlen helyes vagy helytelen út létezik, és az igazság nem mindig fekete-fehér. [4-191.o.]

Napjainkban, amikor egyre több szó esik az iskolai agresszióról, kiemelt szerepet játszanak a konstruktív probléma- és konfliktuskezelés módszerei. Az egyik legeredményesebb ezek közül az ún. Szentől szembe módszer, amelynek lényege, hogy a megfelelő viselkedésre való motiválás nem a pedagógus jutalmazó és büntető magatartása, hanem a közösség szabályozó szerepe által valósul meg. A pedagógus nem büntet, hanem felmutatja a konfliktust, és részt vesz annak konstruktív, jövőorientált rendezésében. A konfliktus kezelésének célja tehát nem a bűnös felelősségre vonása (és ilyen módon a „múlt

rendezése”), hanem olyan megoldás, szabály, kompenzáció kidolgozása, amely a jövőben biztosít garanciát a hasonló konfliktusok elkerülésére.

A szociálpszichológiai és csoportlélektani vizsgálatok eredményeit hasznosító nevelési elméletek, valamint a kollektivista pedagógiai koncepciók azt hangoztatják, hogy az érzelmi fogékonyság mindenekelőtt a közösségi tevékenységben alakul, ezért úgy kell vezetni a gyermek- és ifjúsági csoportok életét, hogy minél több és erősebb pozitív érzelmi ösztönzést nyújtson. [28-192.o.]

Az érzelmi élet alakulását az egyénnek a szocializációban végbemenő érelemtanulásával magyarázzák. Mindenki rendelkezik az érzelmek valamilyen forgatókönyvével, melyet – javarészt öntudatlanul végbemenő- megfigyelésekkel, mintaképkövetéssel, azonosulással szerez meg és épít tovább a gyerek. [29-199.o.]

A külső és a belső környezet változásával nemcsak elméletben, de a gyakorlatban is át kell alakuljon az iskolai szereplők (tanár, diák, szülő, intézményvezető, fenntartó, társadalmi környezet) viszonya. Ám a különféle érdekek és igények összehangolása, a jogszerű és célszerű működésmódok megtalálása nem mindig mentes a zökkenőktől. Látható, hogy sok nehézséget okoz a pedagógusok és a szülők felelősség-megosztásának kérdése; a közös érdekelttség ellenére gyakran tapasztalható az egymásra mutogatás, s mára már be kell látnunk, hogy a harmonikus együttműködés magától aligha alakul ki.[17]

Gyermekeink világa is bőven és egyre változatosabb formában termeli és szenved el az agressziót, lehetetlen nem foglalkoznunk vele. Értenuünk és ismernünk kell, hogy kezelni tudjuk, és időben felismerjük önmagunkban is. Az agresszió ott van a családok, a formális és informális gyermekközösségek életében, így az óvodában, az iskolában, a kollégiumban, gyermekotthonban is. A differenciálódó agresszió elemei motiválóként is funkcionálnak, forrásként táplálva gyermekeink és sajnos, jól tudjuk a pedagógusok attitűdjét, értékrendjét, mentalitását, viselkedését, döntéseit. A sehogyan vagy rosszul kezelt agresszió pedig megrontja, vagy a már megromlott kapcsolatokat tovább mérgezi, további rossz metódusokat generál a fegyelmezés, büntetés területén is. Mindez hatással lesz a tanulási motivációra, az iskolai teljesítésre, s közösség életére, légkörére, az intézmény egész pedagógiai klímájára.

A közösség váljék természetes életformájukká, és azt belső szükségletként igényeljük. Érezzék, hogy a közösségben élni jó. Szívesen tevékenykedjenek a közösségért. Érezzék, hogy a közösség számára fontosak, ők is legyenek tekintettel társaikra. Örüljenek a csoportjukban közösen és a közösségért egyénileg elért eredményeknek, rendelkezzenek a nyugodt, derűs, tevékeny közösségi élethez szükséges szokásokkal. A vállalt feladatok

teljesítésében jelentkeznek a barátkozás, a segítőkészség, a figyelmesség, az együttérzés. [20-354.o.]

ÖSSZEGZÉS:

Szakedolgozatom címe: Az agresszív magatartás a kisiskolások körében.

Célom megismerni az agresszivitás különféle megjelenését és előidézésének hátterét a kisiskolások körében. Továbbá szeretném a megoldási módszereket tanulmányozni és segíteni a kisiskolásokat a későbbiekben munkám folyamán, megfelelő megoldásokat teremteni egy-egy agresszív helyzet kiéleződésekor.

Agresszióknak nevezünk minden olyan szándékos cselekvést, amelynek indítéka, hogy valakinek vagy valaminek kárt, sérelmet, vagy fájdalmat okozzon. Az agresszió érzelmi kísérőjelensége és megnyilvánulási formája a düh és a harag. Az agresszív viselkedés közvetlen kiváltó oka pedig a frusztráció, amely a cselekvést korlátozó tilalmak hatására keletkezik, a célirányos viselkedés megakadályozásának vagy késleltetésének a következménye. A frusztráció-agresszió hipotézis szerint a frusztráció törvényszerűen agresszív viselkedéshez vezet. Az agresszióhoz kapcsolódó érzelmi megnyilvánulások tehát nem kiváltó okai az agresszióknak, hanem kísérő formái. Az akadályoztatási feszültség haragot ébreszt és ezen keresztül az agresszió kirobbanásához vezet.

Az iskolai agresszióval nagyon sok pszichológus és kutató foglalkozott, de mind a mai napig vannak rejtett oldalai. Az iskolában az agresszióknak különféle formái fordulnak elő.

A gyerekek az iskolába különféle családokból és különböző nevelési közegből érkeznek. A gyerekek családi nevelése nagyon meghatározó abban, hogyan viselkednek, reagálnak különböző helyzetekben, miképp oldják meg problémáikat. Agresszív megnyilvánulások jó családi helyzettel rendelkező tanulóknál is előfordul, de a legtöbb problémás gyerek az hátrányos családból, elvált vagy csonka családból származik. Ezen kívül iskolánkban több roma származású gyerek is jár, akik kultúrájukban teljesen vagy részben eltérnek a magyar gyerekektől. A gyerekek agresszív megnyilvánulása különféle. A kislányoknál a türelmetlenség, kiabálás, egy-egy csúnya szó, vagy kiközösítés a jellemző, a kisfiuk mind ezek mellett a káromkodást, lökdösődést és verekedést is szívesen alkalmazzák. Gyakran fordulnak elő hazudozások, de legtöbbször annak érdekében, hogy a gyerekek egy-egy szituációban jobb színben tüntessék fel magukat.

Az iskolai agresszió megállítása ellen közösen kell fellépniük, de ehhez szükség van a szülő-gyerek, pedagógus-tanuló, tanuló-tanuló együttműködésére, a konfliktusok megoldásának társadalmilag elfogadott módjaira és az agresszív impulzusok kontroljára törekedni. Ne elítéljük, hanem megértjük ezeket a gyerekeket, és az agresszív viselkedés okait segítsünk feltárni.

Egy szeretet pedagógus, aki minden gyermekre odafigyel, aki olyan közösséget teremt a kisiskolásainak, ahol minden gyermek egyformán szeretve, kellő figyelmet, türelmet és szakmai tudást kap, az nagyon sokban tud segíteni a gyermekek elfogadásánál. Sok kellemetlenséget kizár ez által. Nagyon fontos, hogy minden kisiskolás jó érezze magát az osztály közösségben. Egy jó szervezett osztályközösség, megértő pedagógus jó hatással lehet egy-egy problémás gyerekre. Hisz tudjuk azt, hogy nem minden gyermek rendelkezik jó képességekkel, de ha a pedagógus és a szülők ezt el tudják fogadni, akkor a gyermek is elfogadja önmagát. Ha pedig elfogadva érezzük magunkat, akkor teljesítményünk és pozitív hozzáállásunk megnövekszik.

Szeretetre s élmény dús, aktivitáskereső közösségre van szükség ahhoz, hogy iskolai keretben is elkerülhetővé és kezelhetővé váljon az agresszió.

Kölcsönös érdek, hogy szabályozzuk dolgainkat, megegyezzünk, ha nincs más lehetőség, okos és igazságos kompromisszumot kössünk, betartsuk a törvényeket, a magunk által alakított szabályokat. Igyekezzünk úgy viselkedni másokkal, ahogyan azt magunkkal szemben elvárjuk, s akkor van remény arra, hogy biztonságban érezzük magunkat, és bízni tudjunk a többi emberben.

РЕЗЮМЕ

Тема дипломної роботи — „Агресивна поведінка молодших школярів”.

Мета роботи полягає в дослідженні різних проявів та причин викликання агресії серед дітей молодшого шкільного віку, у вивченні методів її розв’язання, і таким чином підтримка учнів початкових класів у своїй подальшій педагогічній роботі, а також застосування відповідних методів при проявах гострих агресивних ситуацій.

Агресія — це всі навмисні дії, мотивацією яких є завдавати шкоду, образу або біль комусь. Емоційним супровідним явищем та формою прояву агресії є лють та гнів. Безпосередня викликаюча причина агресивної поведінки — фрустрація, яка виникає під впливом заборони заборонних дій, і є наслідком перешкоди чи зволікання цілеспрямованої поведінки. На основі гіпотези фрустрації-агресії, фрустрація закономірно веде до агресивної поведінки. Таким чином емоційні прояви, пов’язані з агресією, становлять супровідні форми агресії, а не її викликаючі причини. Напряга перешкоди пробуджує гнів, що веде до спалаху агресії.

Багато психологів та педагогів займаються з питанням шкільної агресії, але її вивчення і донині має нерозв’язані аспекти. У школі проявляються різні форми агресії.

Школярі приходять до школи з різних родин та неоднакового середовища. Сімейне виховання найбільше впливає на поведінку учнів, на їхні реакції в різних ситуаціях та на методи розв’язання проблем. Агресія проявляється і в дітей з добрими сімейними відносинами, але найбільше вона проявляється в учнів з неблагополучних, неповних сімей. Крім цього, в дану школу ходять чимало ромських дітей, культура яких в певній мірі відрізняється від угорської.

Прояви агресивної поведінки школярів відрізняються один від одного. Для дівчат властиве нетерпіння, крик, рідко грубі слова, а для хлопців — найбільшою мірою лайка, штовхання і бійка. Діти часто брешуть, щоб показати себе кращим у певних ситуаціях.

Для уникнення шкільної агресії потрібна співпраця учнів, батьків і педагогів їхньої. Треба зрозуміти, а не засудити цих дітей та намагатися визначити причини агресивної поведінки.

Популярний педагог звертає увагу на всіх учнів, створює таку атмосферу, в якій кожна дитина отримує відповідну увагу, любов, терпіння та знання — усе це в значній мірі допомагає в сприйнятті дітей. Дуже важливо, щоб кожна дитина почувала себе добре серед однокласників. Добре організований клас, співчутливий педагог позитивно впливають на поведінку агресивної дитини. Не всі учні мають хороші навички, але якщо

педагог та батьки це зрозуміють, тоді дитина легше сприйняє себе, що підвищує її успіх у навчанні.

Для уникнення чи зменшення міри прояву агресії потрібно шкільне середовище, сповнене любов'ю, враженням.

Дуже важливо шукати розумний і справедливий компроміс, дотримуючись законів та правил. Треба прагнути поводити себе так, як це вимагаєш від інших.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Atkinson Rita L., Richard C. Atkinson Edward E. Smith Daryl J. Bem
Pszichológia Osiris Budapest, 1997
2. Bagdy Emőke Családi szocializáció és személyiségzavarok
3. Buda Dr. Mariann (2005) Tehetünk ellene? – A gyermeki agresszió –Dinasztia
Tankönyvkiadó, Budapest.
4. Coloroso Barbara: Zaklatók, áldozatok, szemlélők: az iskolai erőszak Harmat
Budapest, 2014
5. Csányi: Az etológia emberképe. Iskolakultúra –
http://www.jegyzet.hu/uploaded/125/csanyiv_az_etologia_emberkepe.rtf
6. Drexlerné Stanchich: Ilona Társadalmi viselkedéstan Sulikönyv Budapest, 2003
7. Fülöpné Böszörményi Alíz (2003) Agresszió a gyermekintézményekben. In: Új
Pedagógiai Szemle, 01.
8. Győriné Beregszászi Sára Szatmáriné Balogh Mária: Feszültségek és
konfliktusok az iskolában Debrecen, 1994
9. Hárdi István (szerk): Az agresszió világa. 2000, Budapest, Medicina
Könyvkiadó Rt.
10. Kappéter István (2007) A konstruktív agresszió és a jövő formálása. Püski,
Budapest.
11. Kiss Tihamér: A kisgyermek érzelmei.1985, Budapest, Tankönyvkiadó.
12. Közösségi nevelés és egyéni bánásmód az általános iskola 1-4. osztályában
Tankönyvkiadó, Budapest
13. Kulcsár Zsuzsa (1975) A személyiségpszichológia. Jegyzet. Tankönyvkiadó,
Budapest.
14. Leimdorfer Tamás Nem mese ez Szolnok 1994
15. Majorossy Judit Együtt az első osztályba Trivilium kiadó Budapest, 1992
16. Mérei Ferenc-V. binét Ágnes Gyermeklélektan Medicina könyvkiadó Rt.
Budapest, 2006
17. Mihály Ildikó (2000) Erőszak az iskolában. In: Új Pedagógiai Szemle, 04.
18. Murányi-Kovács Endréné: A gyermekkori és serdülőkori személyiségzavarok
19. Perspektívák a neveléstudományban Pécs 2013
20. Pszichológia Tanárképző főiskolai tankönyvek Nemzeti tankönyvkiadó,
Budapest

21. Pszichológiai nevelőknek. Szocializációs zavarok-beilleszkedési nehézségek Tankönyvkiadó, Budapest, 1985.
22. Ranschburg Dr. Jenő: Félelem, harag, agresszió Tankönyvkiadó, Budapest, 1983
23. Ranschburg Dr. Jenő: Az iskolai agresszió pszichológiai motívumai
24. Ritó László (1999) Tudósítások az iskoláról - Az agresszív gyerekek. In: Új Pedagógiai Szemle, 11.
25. Stöckert Károlyné: Játékpszichológia Eötvös József Könyvkiadó, Budapest 1995
26. Szilágyi István Az agresszió kezelésének pedagógiai lehetőségei <http://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2009/tavasz/04.pdf>
27. Tóth Dr László Pszichológiai vizsgálati módszerek Pedellus Tankönyvkiadó, 2005
28. Zrinszki László: Iskolaelméletek és iskolai élet Okker Budapest, 2000
29. Zsidi Zoltán (1999): Hagyjuk sorsára? - Magatartászavar fiatalokban. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

FÜGGELÉK

